

JUS-399

Masteroppgave i rettsvitenskap

Det Juridiske fakultet

Universitet i Bergen

Vår-2017

KONTROLL MED KOMMUNIKASJONSKONTROLL

Kandidatnummer: 217

Leveringsfrist: 01.06.2017

Antall Ord : 13876

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	4
1.1 Presentasjon av tema	4
1.2 Begrepsbruk, problemstilling og avgrensning	4
1.3 Aktualitet	5
1.3.1 Kommunikasjonskontroll i et utviklingsperspektiv	6
1.4 Kort om den videre fremstilling	11
2 De kryssende reelle hensyn	11
2.1 Innledning	11
2.2 Hensynet til en effektiv kriminalitetsbekjempelse.....	11
2.2.1 Hensynet til alminnelige rettsikkerhet	12
2.2.2 Hensynet til personvern	15
2.2.3 Hensynet til den alminnelige tillit til politiet	18
2.3 Sammenfatning	18
3 Rettslige utgangspunkt for kommunikasjonskontroll	19
3.1 Innledning	19
3.2 Strenge vilkår for overvåkning	20
4 Domstolskontrollen	21
4.1 Innledning.....	21
4.1.1 Materielle grunnvilkår	21
4.1.2 Indikasjonskravet	22
4.1.3 Subsidiaritetskravet	23
4.2 Prosessuelle vilkår	25
4.2.1 Saksbehandling ved etablering av kommunikasjonskontroll	25
4.2.2 Påtalemyndighetens hastekompetanse	25
4.3 Begjæringen og det faktiske grunnlaget for kontrollen	27
4.4 Skyggeadvokaten	29
4.5 Førstegangskontroll/Rettsmøte	30

4.5.1 Tillatelsens varighet	32
4.5.1.1 Kontrollen ved senere forlengelser	33
4.5.2 Krav til Forholdsmessighet	34
4.6 Overskuddsinformasjon	35
4.7 Rettsmidlene	36
5 Andre kontrollmekanismer	38
5.1 Kontrollutvalgets kontroll og kontrollfunksjon	38
5.2 Riksadvokatens kontrollfunksjon	39
5.3 Datatilsynet	39
6 Om forholdet til menneskerettighetene	41
6.1 Innledning	41
6.2 Norsk rett	41
6.3 EMK artikkel 8	43
6.3.1 Innledning	43
6.3.2 Inngrep	43
6.3.3 Krav og klart rettsgrunnlag	44
6.3.4 Formål som kan legitimere inngrep	46
6.3.5 Nødvendighetskrav	46
7 Oppsummering med noen rettspolitiske synspunkter	48
8 Kildeliste	51

Kapittel 1 Innledning

1.1 Presentasjon av tema

I denne avhandlingen vil jeg rette søkelyset mot domstolens (og andres) kontroll med den del av politiets etterforskning i straffesaker som gjelder bruk av kommunikasjonskontroll.

Kommunikasjonskontroll er en del av det som betegnes som ekstraordinære etterforskningsmetoder, og blir benyttet som middel til å avdekke og oppklare (mulige) alvorlige straffbare handlinger, se nærmere om begrepet nedenfor under punkt 1.2. Jeg vil særlig fokusere på hvilken myndighet/aktør som etter gjeldende rett utøver kontrollfunksjonen, formelt og reelt, for påtalemyndighetens bruk av kommunikasjonskontroll i etterforskningsfasen, og hvordan kontrollen faktisk utøves. Som det vil fremgå av avhandlingen, vil de andre myndigheters kontroll dels være en *forhåndskontroll*, og dels en *etterkontroll*. Jeg vil også gå nærmere inn på lovens materielle og prosessuelle vilkår i denne prosessen, og på andre kontrollmekanismer.

Personvern og rettssikkerhet er stikkord for viktige interesser som må vektlegges ved bruk av kommunikasjonskontroll. Jeg vil også gå inn på disse hensyn og de skranker for bruk av kommunikasjonskontroll som følger av EMK art 8.

1.2 Begrepsbruk, problemstilling og avgrensning

Som nevnt under 1.1 Tema er kommunikasjonskontroll en etterforskningsmetode som faller inn under det som med en fellesbetegnelse kalles ekstraordinære etterforskningsmetoder. I forarbeider og litteratur omtales disse etterforskningsmetodene under forskjellige samlebegrep som gjerne brukes om hverandre. Samlebegrep som ofte brukes er skjulte tvangsmidler, hemmelige tvangsmidler, og som nevnt ekstraordinære etterforskningsmetoder.

Hvilke ekstraordinære etterforskningsmetoder som kan anvendes til bruk under etterforskning, er hjemlet i straffeprosessloven, og fremgår av lovens kapittel 15, 15 a, 16 a og 16 b. Metodene er: Hemmelig ransaking, jf. straffeprosessloven § 200 a, skjult fjernsynsovervåking og teknisk sporing, kap.15 a, avlytting og annen kontroll av kommunikasjonsanlegg (kommunikasjonskontroll), kap. 16 a, og annen avlytting av samtaler ved tekniske midler, kap.16 b.

Et fellestrekk ved de ekstraordinære etterforskningsmetoder er at de rettslig sett utgjør et tvangsmiddel overfor den er de som etterforskningen er rettet mot. Et annet fellestrekk er at etterforskningen utøves i det skjulte, dels overfor den eller de som etterforskningen er rettet mot, og dels kan det være overfor andre utenforstående som berøres ved at de er i kontakt med den eller de mistenkte. Det er i lys av dette lett å se at disse tvangsmidlene er av en svært inngripende karakter. Til sammenligning vil tvangsmidler under den ordinære etterforskning være slike som pågripelse og ransaking (ordinær), jf straffeprosessloven kap 14 og 15.

I denne oppgaven vil jeg avgrense til kontrollen med kommunikasjonskontroll og gi en fremstilling og vurdering av rettens mulighet til å prøve om vilkårene for igangsettelse av kommunikasjonskontroll er oppfylt.

1.3 Aktualitet

I et aktualitetsperspektiv står kommunikasjonskontroll på linje med andre ekstraordinære etterforskningsmetoder. I noen alvorlige saker vil politiet i en etterretningsfase eller under etterforskningen ha et sterkt behov for å skaffe seg informasjon om straffbar aktivitet eller planlegging av slik aktivitet, og uten at den/de mistenkte blir gjort oppmerksom på at etterforskning pågår. Politiets behov for slik informasjonsinnhenting i en sak kan vare fra noen timer til måneder. Ved en kommunikasjonskontroll kan politiet avlytte pågående samtaler, lese meldinger (SMS) som blir sendt til/fra avlyttede telefoner, og lokalisere hvor de avlyttede telefoner befinner seg. Politiets arbeid kan også kompliseres hvis samtalene foregår på et fremmed språk (behov for tolk), hvis det benyttes kodespråk i samtalene, og hvis det byttes SIM kort i telefonene.

Politiets utredninger viser at utfordringsbildet for norsk politi er sammensatt og krevende. Etaten står overfor en rekke krevende oppgaver og mer grenseoverskridende kriminalitet stiller krav til politiets evne til å tilpasse seg et stadig endret trusselbilde. Samtidig ser vi at teknologisk utvikling og samfunnsendringer er tett sammenvevd og den teknologiske utviklingen forsterker utfordringene. I dag griper den teknologiske utviklingen inn i en stadig større del av folks hverdag. En høy andel av den norske befolkningen er aktive internettbrukere. Internett bidrar til å gjøre kriminaliteten mer grenseløs. Deler av det kriminelle miljø orienterer seg mot de land som har de største digitale verdiene. Norske

bedrifter utsettes i økende grad for kriminalitet på nett, og mørketallene er store.¹

Den alvorlige kriminaliteten har i de senere år blitt mer sammensatt og organisert. Vårt samfunn vil ha et behov for å beskytte seg mot denne kriminaliteten. Behovet for, og bruken av ekstraordinære etterforskningsmetoder må således vurderes med utgangspunkt i hvilken risiko som foreligger for alvorlig og organisert kriminalitet, og hvilke konsekvenser de kriminelle handlinger kan medføre. I et perspektiv der kriminaliteten endrer karakter, vil også politiet ha behov for å utvikle sine metoder for å få bukt med disse samfunnsproblemene. Basert på utviklingen som har skjedd, kan det konstateres at behovet for å benytte seg av ekstraordinære etterforskningsmetoder har økt.²

Samtidig må vi ha for øye at ekstraordinære etterforskningsmetoder følger en prosess som er hemmelig. Et sentralt spørsmål blir da: I hvilken grad er det mulig å si at siktedes interesser blir forsvarlig ivaretatt under en slik etterforskning?

Det globale trusselbildet blir stadig mer sammensatt og uoversiktlig. Globaliseringen knytter verden tettere sammen, og for Norge og norske interesser kan utvikling og hendelser langt unna raskt kunne få alvorlige konsekvenser. En utvikling med mer grenseoverskridende kriminalitet stiller krav til politiets evne til å tilpasse seg, og øker også viktigheten av internasjonalt politisamarbeid.³

De internasjonale rettskildedefaktorer regulerer menneskerettighetene og folkerettslige forpliktelser som nasjonalstaten har.

1.3.1 Kommunikasjonskontroll i et utviklingsperspektiv

For å kunne behandle kontrollen med kommunikasjonskontroll i denne oppgaven på en fruktbar måte, er det nødvendig å gå nærmere på hvordan synet på, og behovet for, kommunikasjonskontroll har utviklet seg gjennom årene, og hvor vi står i dag.

Men av pedagogiske grunner skal jeg først gi en noe mer utfyllende beskrivelse av hva som innbefattes i uttrykket kommunikasjonskontroll. Det omfatter to underkategorier: «kommunikasjonsavlytting» og «annen kontroll av kommunikasjonsanlegg».

¹ Politidirektoratet ”Trender som kan påvirke kriminaliteten i Norge”, 20.01.16

² NOU 2009:15 s.21

³ Politidirektoratet ”Trender som kan påvirke kriminaliteten i Norge”, 20.01.16

Straffeprosessloven § 216 a gjelder kommunikasjonsavlytting, og av bestemmelsens tredje ledd fremgår hva dette kan bestå i:

«Kommunikasjonsavlytting kan bestå i å avlytte samtaler eller annen kommunikasjon til og fra bestemte telefoner, datamaskiner eller andre anlegg for elektronisk kommunikasjon som den mistenkte besitter eller kan antas å ville bruke. Som kommunikasjonsavlytting regnes også identifisering av kommunikasjonsanlegg ved hjelp av teknisk utstyr, jf. § 216 b annet ledd bokstav c, som skjer ved å avlytte samtaler eller annen kommunikasjon.»

Straffeprosessloven § 216 b gjelder annen kontroll av kommunikasjonsanlegg, og i bestemmelsens annet ledd heter det:

«Kontrollen kan gå ut på

- a) å innstille eller avbryte overføring av samtaler eller annen kommunikasjon til eller fra bestemte telefoner, datamaskiner eller andre kommunikasjonsanlegg som den mistenkte besitter eller kan antas å ville bruke,*
- b) å stenge anlegg som nevnt i bokstav a for kommunikasjon,*
- c) å identifisere eller lokalisere anlegg som nevnt i bokstav a ved hjelp av teknisk utstyr,*
- d) at eier eller tilbyder av nett eller tjeneste som benyttes ved kommunikasjonen, skal gi politiet opplysninger om hvilke kommunikasjonsanlegg som i et bestemt tidsrom skal settes eller har vært satt i forbindelse med anlegg som nevnt i bokstav a, andre data knyttet til kommunikasjon, og den geografiske posisjonen til et slikt anlegg,*
- e) å overføre skjulte signaler til anlegg som nevnt i bokstav a, i forbindelse med tiltak som nevnt i bokstav c og d.»*

Som vi ser av lovbestemmelsene er det adgang for avlytting, opptak og/eller lagring av samtaler eller annen kommunikasjon til og fra bestemte telefoner, datamaskiner eller andre anlegg for elektronisk kommunikasjon som den mistenkte besitter eller kan antas å ville bruke.

Avlyttingsadgangen omfatter all informasjonsutveksling mellom kommunikasjonsanlegg, uavhengig, av hvilken form eller hvilket innhold informasjonen måtte ha. I tillegg til samtaler, omfattes dermed også overføring av tekst (herunder e-post), bilder og film.⁴

⁴ Bruce og Haugland «Skjulte Tvangsmidler» s.156 s.182.

Avlyttingsadgangen retter seg mot innholdet i kommunikasjonen, i motsetning til straffeprosessloven § 216 b bokstav d, som kun gir tilgang til opplysninger om kommunikasjonen.

Adgangen gjelder alle «anlegg for elektronisk kommunikasjon». Det spiller altså ingen rolle hvilke tekniske hjelpemidler eller overføringsmedier som brukes i kommunikasjonen, ⁵ det være seg en telefon, datamaskin eller nettbrett. Avlyttingsadgangen gjelder ifølge forarbeidene bare informasjon som formidles fra en avsender til en mottaker altså mellom kommunikasjonsanlegg.⁶

Jeg vil nedenfor komme inn på vilkårene som må være oppfylt for at kommunikasjonskontroll kan benyttes som etterforskningskritt. Men jeg nevner allerede nå at det oppstilles et krav om at det må foreligge en mistanke om en straffbar handling av kvalifiserende art, og som er under forberedelse eller under fullbyrdelse.

Et tilbakeblikk på den utvikling som har skjedd, viser at det har vært en rekke endringer i straffeprosessloven de siste ti år som har gitt politiet økt adgang til bruk av ekstraordinære etterforskningsmetoder,⁷ herunder kommunikasjonskontroll. Frem til 1999 kunne politiet bare anvende telefonkontroll i narkotikasaker og i saker om rikets sikkerhet, men etter lovendringen fikk politiet adgang til avlytting i saker der det er skjellig grunn til mistanke om lovbrudd med en strafferamme på mer enn ti år. Formålet med endringen var primært å effektivisere etterforskningen av alvorlig organisert kriminalitet.

Det ble antatt at økt adgang til bruk av kommunikasjonskontroll ville føre til at flere straffesaker ble oppklart og at flere skyldige ble dømt ettersom denne formen for kriminalitet ofte er «offerløs» og preget av hard indre justis som gjør det vanskelig å bekjempe kriminaliteten på konvensjonell måte.⁸

Ti år etter lovendring synes oppfatningen om at kommunikasjonskontroll er en viktig og

⁵ Ot.prp.nr 64 (1998-199) s.156-157.

⁶ Hjemmelsgrunnlag for metodebruk Stortinget.no. Dokument 7:2 (2010-2011),s. 2.

⁷ Disse endringene innebærer både økt adgang til eksisterende etterforskningsmetoder som kommunikasjonskontroll og til bruk av helt nye metoder som f. eks. romavlytting og hemmelig vitneførsel.

⁸ NOU 1997: 15,s.3; Ot. prp. Nr. 64 (1998-99),s. 3-4.

nødvendig metode å stå like sterkt, særlig innen politi- og påtalemyndigheten.⁹ Men det kan være grunn til å stille spørsmål om hvor effektiv kommunikasjonskontroll egentlig er som etterforskningsmetode. Og i hvilken grad er kommunikasjonskontroll avgjørende for oppklaring og pådømmelse i de straffesaker der denne metoden benyttes? Og på hvilken måte bidrar kommunikasjonskontroll konkret til oppklaring og pådømmelse? Dette er spørsmål som er viktig å få undersøkt empirisk. For det første fordi kommunikasjonskontroll er en svært inngripende metode som innebærer potensielle kostnader både med hensyn til personvern og, ikke minst, rettssikkerhet. I tillegg er kommunikasjonskontroll en svært ressurskrevende metode. Med knappe ressurser til rådighet for politietaten, er det viktig å sørge for god utnyttelse av disse. For øvrig var det også en forutsetning da lovendring ble vedtatt for over ti år siden at bruken av kommunikasjonskontroll skulle etter kontrolleres og revurderes etter et antall år.¹⁰

Justis- og beredskapsdepartementet har lagt noen endringer i forhold til politiets bruk av kommunikasjonskontroll. Endringer gir utvidelse av politiets adgang til å iverksette kommunikasjonsavlytting og annen kommunikasjonskontroll, jf straffeprosessloven § 216 a og b, i etterforsknings øyemed.¹¹

Det foreslås å åpne for kommunikasjonsavlytting i saker som gjelder grov menneskesmugling, menneskehandel, frihetsberøvelse og overgrepbilder av barn.

Disse lovbruddene representerer alvorlig integritetskrenkelse, og de er i tillegg kjennetegnet av særlige etterforskningsmessige utfordringer. Departementet finner derfor at det er behov for å utvide politiets etterforskningsmessige verktøy i bekjempelsen av disse kriminalitetsformene.

Departementet har i tillegg vurdert om det bør åpnes for bruk av kommunikasjonsavlytting i saker om hallikvirksomhet, grooming og ransforbund, men finner ikke å kunne fremme forslag om dette. Bakgrunnen er at de nevnte kriminalitetsformene ikke anses tilstrekkelig alvorlig til å begrunne et så inngripende virkemiddel som kommunikasjonsavlytting. Til det er

⁹ NOU 2009: 15: s.114-115.

¹⁰Av Gunnar Thomassen,

<http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/id/161604/skjulte%20etterforskningsmetoder>.

¹¹ Prop. 68 L (2015–2016) Endringer i straffeprosessloven mv. (skjulte tvangsmidler) s.10

de personvernsmessige konsekvenser ved bruk av metoden for store.

På bakgrunn av høringsnotat 12 juli 2012 om kriminalisering av forberedelse til terror mv. Har departementet vurdert om det bør åpnes for bruk av kommunikasjonsavlytting i saker om oppfordring, rekruttering og opplæring til terror. På grunn av vansker med å skaffe bevis i slike saker, samt alvorligheten av de handlinger oppfordringen, rekrutteringen eller opplæringen kan lede til, finner departementet at det bør gis adgang til slik metodebruk.

Videre vurderes hvorvidt det bør være adgang til å knytte en tillatelse til kommunikasjonskontroll til en bestemt person (den mistenkte) og ikke bare et bestemt kommunikasjonsanlegg, som er regelen i dag. Selv om en slik mulighet kan medføre tids- og ressursmessige besparelser hos både påtalemyndigheten og domstolene, mener departementet at hensynet til en grundig rettslig kontroll taler mot dette.

” Departementet er derfor enig med Metodekontrollutvalget i at det ikke bør åpnes for kommunikasjonskontroll knyttet til person. Departementet slutter seg til utvalgets forslag om å åpne for kommunikasjonskontroll ved at politiet bruker eget teknisk utstyr for å lokalisere kommunikasjonsanlegg. I dag kan metoden benyttes for å identifisere et anlegg, for dermed å kunne bestemme *hvilket* kommunikasjonsanlegg den mistenkte benytter. Departementet kan ikke se at personvernsmessige eller andre hensyn taler mot at det samme bør gjelde når man vil bringe på det rene hvor det aktuelle kommunikasjonsanlegget befinner seg.”¹²

Av hensyn til legalitetsprinsippet foreslås det også at politiets bruk av såkalt stille SMS gis en klar lovhjemmel. Dette innebærer at politiet kan sende en melding iver mobilnettet som ikke er synlig på mottakerens mobilanlegg, men som likevel genererer trafikk- og dermed basestasjonsopplysninger- som igjen kan brukes til å lokalisere det aktuelle anlegget.¹³

¹² Prop. 68 L (2015–2016), Endringer i straffeprosessloven mv. (skjulte tvangsmidler) kap.1.3, s.9.

¹³ Prop. 68 L (2015–2016), Endringer i straffeprosessloven mv. (skjulte tvangsmidler) s.7.

1.4 Kort om den videre fremstilling

I den videre fremstilling vil jeg gå nærmere inn på de ulike hensyn som gjøre seg gjeldende ved kommunikasjonskontroll, om de lovbestemte materielle vilkår for å anvende kommunikasjonskontroll, om påtalemyndighetens kompetanse og om de forskjellige aspekter ved domstolskontrollen, om andre kontrollmekanismer, om forholdet til menneskerettighetene (herunder EMK artikkel 8) og til slutt en oppsummering med noen rettspolitiske synspunkter.

Kapittel 2. De kryssende reelle hensyn

2.1 Innledning

Kommunikasjonskontroll er regulert i straffeprosessloven kap.16 a. De verdivalg som lovgiver må foreta når det skal tas stilling til hvilket samfunn som er ønskelig, baserer seg på ulike interesser som står i et visst motsetningsforhold til hverandre. Dette også i lys av de muligheter til overvåkning som politiet har.¹⁴

2.2. Hensynet til en effektiv kriminalitetsbekjempelse

Både politiloven- og straffeprosesslovens vilkår for å ta i bruk skjulte tvangsmidler for å forebygge og avverge straffbare handlinger er til dels skjønnsmessige. Det reiser et naturlig og viktig spørsmål om hvilke hensyn og verdier som kan anføres i begrunnelsen for bruk av inngripende metoder.

Av forarbeidene fremgår det at utgangspunktet for vurderingen er en avveining av samfunnets behov for kriminalitetsbekjempelse på den ene side mot enkeltindividets rettssikkerhet og personvern på den annen.¹⁵

Hovedbegrunnelsen for å tillate at politiet kan bruke skjulte tvangsmidler, er altså hensynet til en effektiv kriminalitetsbekjempelse i lys av irreversible skadevirkninger som kriminaliteten representerer. Bruken av disse metoder er imidlertid et innhugg i borgernes alminnelige handlefrihet.¹⁶

¹⁴ NOU 2009:15 s.68.

¹⁵ NOU 2009:15 s.68.

¹⁶(NOU 1997:15 Etterforskningsmetoder for bekjempelse av kriminalitet-Delinnstilling II)

Inngrep i den alminnelige handlefriheten vil kreve en begrunnelse fra myndighetenes side og slik at denne avpasses etter hvor sterkt inngrepet er. Lovgiver og den utøvende makt har også et overordnet ansvar for at borgerne ikke misbruker denne handlefriheten.

Kriminalitetsbildet i samfunnet går i retning av mer alvorlig og komplisert kriminalitet, noe som gir politiet stadige utfordringer i forhold til oppgaven med å ivareta enkeltindividets sikkerhet.¹⁷

2.2.1 Hensynet til alminnelige rettsikkerhet

Begrepet rettsikkerhet brukes og defineres på mange ulike måter. En av de mest brukte definisjoner er at det skal være likhet for loven, jf. Grunnloven § 98. Rettsikkerhet er et todelt prinsipp. Kjernen i begrepet er imidlertid knyttet til at borgerne har krav på vern mot overgrep og vilkårlighet fra myndighetenes side, for å beskytte deres personlige integritet og selvbestemmelsesrett. Videre er det krav om at borgerne skal kunne forutberegne sin rettsstilling og kunne forsvare sine rettslige interesser. I tillegg er det naturlig å innbefatte et krav til likebehandling og rettferdighet.¹⁸ Borgeren skal også ha en beskyttelse mot overgrep fra andre borgere.

Rettsikkerhetsbegrepet kan og forstås med en videre betydning som omfatter samfunnets rettsikkerhet og/eller kriminalitetsofrenes (fornærmedes og etterlattes) rettsikkerhet.¹⁹ Den alminnelige oppfatning synes imidlertid å være at rettsikkerhetsbegrepet som anvendes i straffeprosessen, bør reserveres for mistenkes vern mot uriktige avgjørelser.²⁰ Samfunnets og/eller kriminalitetsofrenes legitime interesser bør langt på vei kunne bli ivaretatt uten at det vil svekke mistenktes rettsikkerhet.²¹

Rettsikkerhetskravene kan brukes som et samlebegrep på de overordnede krav som enkeltpersoner kan stille til myndighetenes handlinger og avgjørelser. De overordnede krav

¹⁷ Justis og Politidepartement, St.meld.nr.42 (2004-2005) Politiets rolle og oppgaver.

¹⁸ David Ronald, Rett vitenskap og fornuft, Bergen 1995 s. 503-504 og Torstein Eckhoff og Eivind Smith, Forvaltningsrett, 9. utgave, osl 2010 s.58.

¹⁹ Bl.a Asbjørn Strandbakken, Uskyldspresumsjonen: "In dubio pro reo", Bergen 2003 s.74 flg. Og Eva Smith mfl., Straffeprosessen, 2 utgave, København 2008 side 24. Dette er også

²⁰ Den danske rettsikkerhetskommisjonens betenkning nr. 1428/2003 pnkt. 7.1 og Strandbakken 2003 side 79. Tilsynelatende motsatt Smith mfl.2008 s.24.

²¹ Strandbakken 2003 side 79 og Ot.prp.nr.11 (2007-2008) side 7,24 og 71.

kan hensiktsmessig deles inn i to hovedkategorier: 1) materielle rettssikkerhetskrav som stiller overordnede krav til avgjørelsens innhold, og 2) prosessuelle rettssikkerhetskrav som gjelder hvordan avgjørelsen blir truffet. Som virkemidler for å bidra til at rettssikkerhetskravene oppfylles, er det i lov og praksis stilt opp det som kan betegnes som *rettssikkerhetsgarantier*. Disse utgjøres av delemener som hver for seg og samlet skal bidra til å ivareta rettssikkerhetskravene på en best mulig måte.

Sammenhengen blir da at rettssikkerhetskravene uttrykker et ideal som skal søkes å bli oppnådd ved hjelp av rettssikkerhetsgarantiene.²²

Når det gjelder lovfesting av rettssikkerhet, er det Norge det ikke gitt en generell lov om rettssikkerhet, slik som for eksempel i Danmark.²³

Viktige prinsipper følger imidlertid av ulovfestet rett, og i tillegg er en rekke spredte lovbestemmelser ment å ivareta borgernes rettssikkerhet. Enkelte av bestemmelsene har en generell utforming. Et eksempel finner vi i politiloven § 1 annet ledd som foreskriver: *«Politiet skal gjennom forebyggende, håndhevende og hjelpende virksomhet være et ledd i samfunnets samlede innsats for å fremme og befeste borgernes rettssikkerhet, trygghet og alminnelige velferd for øvrig.»*

Andre lovbestemmelser er mer konkrete, som for eksempel bestemmelser som tar sikte på å ivareta interesser til dem som rammes av skjult tvangsmiddelbruk.

Det vern som rettssikkerhetskravene utgjør mot «overgrep og vilkårlighet», er ikke i seg selv et vern mot at det foretas «inngrep» Myndighetens inngrep i enkeltpersoners rettssfære kan normalt forutsettes å ha legitime begrunnelser, og vil i mange tilfeller også være nødvendige for å kunne gjennomføre etterforskning av alvorlig kriminalitet. Hensynet til rettssikkerhet vil heller ikke i seg selv være bestemmende for hvordan samfunnet må innrette seg for å oppfylle kravene til rettssikkerhet. Dertil vil også hensynet til en effektiv straffeprosess og ressursutnyttelse kunne begrense hvor langt rettssikkerhetshensynet med rimelighet kan strekkes.

²² Dag Wiese Schartum, *Rettssikkerhet og systemutvikling i offentlig forvaltning*, Oslo 1993 s.29.

²³ Lov om rettssikkerhed ved forvaltningens anvendelse av tvangsindgreb og oplysningspligter (rettssikkerhedsloven) nr. 442 av 9 juni 2004.

Et realistisk anvendelig rettssikkerhetsideal kan således bli å finne i balansen mellom hensynet til mistenktes rettssikkerhet på den ene side, samfunnets og/eller fornærmedes og etterlates interesser på den annen, og innenfor rammen av en effektiv ressursutnyttelse. Politiets bruk av skjulte tvangsmidler medfører mange og store utfordringer i forhold til å ivareta hensynet til rettssikkerhet. En årsak er at mange av tvangsmidlene vil utgjøre betydelige inngrep både i mistenktes og andre berørtes personvern. En annen årsak er at utfordringene forsterkes ved at tvangsmiddelbruken må finne sted uten mistenktes kunnskap. Selv om grunnen til at inngrepet må foregå skjult er legitimt god – at mistenkte ikke skal gis kunnskap om inngrepet og dermed kunne svekke tvangsmidlenes effektivitet – så mister mistenkte derved muligheten til selv å kunne utøve kontroll med at rettssikkerhetskrav som berører ham, blir oppfylt.

Borgernes mulighet til å føre slik kontroll og forsvare sine rettslige interesser ivaretas særlig gjennom prinsippet om *kontradiksjon*.

Kjernen i dette grunnleggende prinsippet er borgernes rett til å uttale seg og imøtegå saksopplysninger og anførsler i saker som har betydning for dem. Prinsippet er ment å bedre sakens opplysning mot en ellers ensidig fremstilling, og derved sikre flere materielt riktige avgjørelser. I straffeprosessuell sammenheng medfører prinsippet blant annet en rett til å gjøre seg kjent med straffesakens dokumenter og eventuelt annet materiale, å bli varslet om rettsmøter, å kunne være til stede under rettsmøter og gis rett til å ta til motmæle mot påtalemyndighetens anførsler.²⁴

Ved bruk av skjulte tvangsmidler gjøres en rekke unntak fra de rettigheter som normalt følger av kontradiksjonsprinsippet, begrunnet i hensynet til tvangsmiddelbrukens effektivitet. Den mistenkte blir ikke varslet om påtalemyndighetens begjæring til retten, eller om rettens behandling av begjæringen, eller om selve gjennomføringen av tvangsmiddelet. Det følger av dette at mistenkte heller ikke får innsyn i sakens dokumenter på dette stadiet eller varsel om at slike dokumenter overhodet finnes. Den manglende underretning på dette stadiet medfører at mistenkte ikke har muligheter for å kunne ta til motmæle mot mistanken mot ham eller henne, til å kunne imøtegå politiets begrunnelse for tvangsmiddelbruken, eller på andre måter føre kontroll med politiets innhenting, behandling og bruk av materialet under den pågående etterforskningen. Når kontradiksjon som en grunnleggende rettssikkerhetsgaranti ikke kan

²⁴ Johs. Andenæs, Norsk straffeprosess, 4 utgave v/ Tor Geir Myhrer, Oslo 2009 s.54.

gjøres gjeldende fullt ut, innebærer dette at de øvrige rettssikkerhetsgarantier blir viktigere på dette området.

2.2.2 Hensynet til personvern

Det er anerkjent at alle mennesker har behov for et «skjermet rom» eller en privat *sfære*, der man kan utelukke seg fra myndigheters eller enkeltmenneskers innblanding.²⁵ Hensynet til personvern har sin forankring og sentrale begrunnelse nettopp i behovet for denne private sfære. Personvernet strekker seg imidlertid videre enn til behovet for å kunne være skjermet. Vernet innebærer og en rett for enkeltmennesket til å ha kontroll over opplysninger om seg selv. Særlig gjelder dette opplysninger av mer personlig art.²⁶ Vernet om personopplysninger vil kunne ha stor betydning for enkeltmenneskets mulighet til fritt å kunne utvikle og bibeholde relasjoner på det sosiale plan, uten påvirkning fra informasjon som måtte foreligge fra andre kontekster.²⁷

Individets behov for et «skjermet rom» er også en del av kjernen i den personlige integritet.²⁸ Mens personvernet sikter til frihet fra å bli observert eller overvåket i den private sfæren, omfatter den personlige integritet i tillegg til friheten det å tenke og bevege seg fritt innenfor denne sfæren. Det er likevel et samspill mellom disse to elementene i den personlige integritet. En privat sfære der individet er avskjermet og ikke kan observeres av utenforstående, det være seg det offentlige eller offentligheten, er anerkjent som en betingelse for den frie tanke og følgelig for menneskets dannelsesprosess og myndiggjøring, og for en reell personlig selvbestemmelsesrett. I forlengelsen av dette blir privatsfæren også en viktig grunnvoll for demokratiet. Uten at individet har et «skjermet rom» der det fritt kan uttrykke og prøve sine meninger og resonnement, vil det fratas muligheten for å kunne utvikle og foredle viktige ferdigheter for deltakere i et demokratisk samfunn.²⁹

Ved å innhente opplysninger fra forskjellige kilder og sammenfatte denne informasjonen, vil en offentlig myndighet besitte en omfattende datamengde om enkeltpersoners privatliv og derved kunne gjøre inngrep i personvernet. I den juridiske teori har en anerkjent en side ved

²⁵ SOU 2007 :22 s.54 og 56.

²⁶ NOU1997:19 s.21.

²⁷ NOU 2009 :1 s.35.

²⁸ SOU 2007:22 s 52-54.

²⁹ Se Ytringsfrihetskommisjonene i NOU 1997:27.

personvernet betegnet som «det maktfokuserte personvernet» og uttrykt at «hvis kunnskap er makt vil kanskje også kunnskap om andre mennesker gi makt, både i alminnelighet og spesielt over de mennesker kunnskapen gjelder».³⁰

Om det offentlige gis muligheter for oppsamling av kunnskap om borgerne, vil mulighetene til maktmisbruk øke. Dette vil kunne påvirke borgernes tillit til de offentlige myndighetene, noe som vil kunne forstyrre maktbalansen mellom borgerne og myndighetene, som igjen vil kunne virke ødeleggende for demokratiet.

De grunnleggende hensyn som det her er vist til, danner også bakgrunnen for at individets private sfære har fått vern gjennom både overnasjonal og nasjonal lovgivning.

I Den Europeiske Menneskerettskonvensjon (EMK) er retten til privatliv, hjem og korrespondanse nedfelt i artikkel 8.

Personvernet er så langt ikke gitt noen generell beskyttelse i den norske Grunnloven. Retten til privatliv er likevel gitt viss vern gjennom Grunnloven §102 som bestemmer at ”Husinkvisitioner maa ikke finde Sted, uden i kriminelle Tilfælde”(se kap. 5). Bestemmelsen har tradisjonelt vært ansett å verne om, ”boligens ukrenkelighet”, og utgjør en skranke mot at offentlige myndigheter foretar ransaking i private hjem annet enn i straffesaker.³¹

I lovverket finnes det imidlertid flere bestemmelser med legislativt formål å beskytte personvernet i vid forstand, herunder retten til privatliv og vern om personopplysninger. Gjennom rettspraksis er det også etablert et ulovfestet grunnlag for et allment vern om personlige forhold og privatlivets fred.³²

Personvernet kan benyttes som et samlebegrep for enkelte viktige ideelle interesser for enkeltindividet og eventuelt for juridiske personer. I norsk juridisk teori ser vi at det er definert på denne måten.³³

³⁰ NOU 1997 :19 s.22.

³¹ Johs. Andenæs og Arne Fliflet, Statsforfatningen i Norge, 10 utgave, Oslo 2006 s.407.

³² Se Rt. 1952 s.127 (To mistenkelige personer), Rt. 1977 s. 1035 og Rt. 1991s. 616 (Gatekjøkkenkjennelsen).

³³ NOU 1997 :19 s.24-26.

Politiets bruk av tvangsmidler vil svært ofte innebære innsamling av personlig informasjon, og utgjøre inngrep i enkeltmenneskers personlige sfære og personvern for øvrig. Om en handling skal bedømmes som et personverninngrep, og eventuelt hvor inngripende dette er, vil for det første være påvirket av om tiltaket finner sted i det skjulte.

Dernest vil styrken av et skjult inngrep tradisjonelt ses i lys av hvilke forventninger individet med rimelighet kan påberope seg å ha til fravær av overvåking eller registrering. Dette er også kalt forventningsprinsippet.

I tråd med personopplysningsrettens formålsbestemthetsprinsipp krever bruk av personopplysninger til andre formål enn informasjonen opprinnelig ble innhentet til, samtykke fra den det gjelder eller særskilt hjemmel i lov.³⁴

Det såkalte sensitivitetsprinsippet signaliserer at de aktuelle opplysningenes sensitivitet vil kunne si noe om hvor kraftig et personverninngrep er. I EUs personverndirektiv³⁵ og i personopplysningsloven er enkelte typer opplysninger generelt definert som sensitive. Sensitiviteten til opplysninger som samles inn gjennom skjult tvangsmiddelbruk vil også kunne variere etter opplysningenes karakter. Styrken på et personverninngrep vil også bero på mengde informasjon som samles inn. Overvåking som pågår over lang tid og/eller i stor omfang vil trolig også ramme flere personer, i tillegg til å medføre innhenting av større mengder informasjon som ikke er relevant for etterforskningen. Dette vil komme i konflikt med det personvernrettslige nødvendighetsprinsippet, som innebærer at innsamling av personopplysninger ikke skal gå utover det som må anses som nødvendig for å oppnå formålet.

Det faktum at skjult tvangsmiddelbruk kan medføre kraftige personverninngrep, er i stor grad hensyntatt gjennom de vilkårene som gjelder for de ulike typene tvangsmiddelbruk. Generelt er jo mer inngripende bruken av det enkelte tvangsmiddelet er, desto strengere vilkårene. Styrken på et inngrep vil imidlertid også kunne variere ved bruken av ett og samme tvangsmiddel, og beroende på særtrekk ved enkelte sak.³⁶

³⁴ NOU 2003:21 s.33.

³⁵ Direktiv 95/46/ EF av 24 oktober 1995 om beskyttelse av fysiske personer i forbindelse med behandling av personopplysninger.

³⁶ Bjerke Keiserud og Sæther 1 (2011) s.743.

2.2.3 Hensynet til den alminnelige tillit til politiet

I Politireform 2000 - et tryggere samfunn -, stadfestes politirolleutvalgets prinsipper som et godt verdibasert fundament for etaten. Fra departementets side ble det lagt vekt på å synliggjøre viktigheten av en klart definert politirolle for å ivareta befolkningens tillit til etaten og for å oppnå forståelse for etatens arbeid og de oppgavene som etaten må løse.

Fra regjeringens side har en sett det som ønskelig at politiet skal fungere med tydelighet og på en tillitsskapende måte. Gjennom politiets forebyggende, håndhevende og hjelpende funksjoner, vil behovene for rettssikkerhet og trygghet derved bli ivarettatt.³⁷

Tilliten til politiet må derfor ses i sammenheng med den alminnelige tilliten befolkningen har til offentlige myndigheter generelt.

2.3 Sammenfatning

Sammenfatningsvis kan det sies at lovgivingen som regulerer skjult tvangsmiddelbruk og den faktiske bruk av disse, må generelt, men og i det enkelte tilfelle, tilstrebe og søke seg til et punkt der verdiene avpasses mot hverandre på best oppnåelige måte.

«Lovgiver og myndighetene for øvrig må ta høyde for at kriminalitet kan utfordre folks tillit til politiet og til staten. Hvis befolkningen opplever kriminalitetstrusselen som for stor, og mister troen på at myndighetene er i stand til å beskytte dem, vil samfunnsordenen trues. Likevel er utvidede fullmakter til politiet ikke nødvendigvis veien å gå for å unngå at det skjer. Med riksadvokat Tor-aksel Bush' ord: «Vidtgående kontrollregimer vil før eller siden utfordre det alminnelige publikums tillit til kontrollørene og det system de representerer.»³⁸

Det blir da en utfordring for myndighetene å finne et punkt der man oppnår å bekjempe kriminaliteten slik at den holdes på et akseptabelt nivå, samtidig som nivået på tvangsmiddelbruken ikke blir så høyt at samfunnsborgernes finner den uakseptabel, og samtidig som rettssikkerhetsgarantiene opprettholdes på et forsvarlig nivå.

Standpunkt til hvor balansepunktet skal plasseres, i en avveining mellom behovet for å

³⁷ Justis og Politidepartement, St.meld.nr.42 (2004-2005) Politiets rolle og oppgaver s.5-6.

³⁸ Tor-Aksel Bush, «Moderne kriminalitet- tradisjonell rettergang» i Referat fra Nordiska Juristmøtet i Stockholm 18.-19. august 2011.

bekjempe kriminalitet på den ene side i forhold til hensynet til personvern og rettssikkerhet på den annen, varierer betydelig både ut fra ulike ståsted og fra land til land. Norge har tradisjonelt hatt milde straffereaksjoner, samtidig som det etter norsk straffeprosesslovgivning har vært et restriktivt regime med regler som gir adgang til inngrep for å bekjempe kriminalitet der inngrepene berører samfunnsborgernes sfære. Tradisjonelt har standpunktet vært at det skal bare gis adgang til inngrep på privatlivets område hvis en finner det påkrevd, og etter en avveining av aktuelle interesser.³⁹

I dette perspektivet er det mitt syn at et eventuelt økende kontrollregime over tid vil kunne oppfattes negativt av den vanlige samfunnsborger. Dette vil igjen kunne føre til et økende press for å få skjerpet straffenivået på de kriminalitetsområder som særlig begrunner behovet for å få et mer vidtgående kontrollregime.

Kapittel 3 Rettslige utgangspunkt for kommunikasjonskontroll

3.1 Innledning

Adgangen til å bruke kommunikasjonskontroll gjelder kun i de alvorligste sakene. Typisk er det saker som gjelder grove narkotikaforbrytelser (straffeloven § 232) og mistanke om organisert kriminalitet. Det må foreligge sannsynlighetsovervekt («skjellig grunn til mistanke») for at de mistenkte har begått eller planlegger et slikt straffbart forhold. Det stilles også krav til hvilken betydning kommunikasjonskontrollen må antas å ha som etterforskningsmetode i saken. Den må være av vesentlig betydning for en oppklaring, samtidig som en oppklaring uten kommunikasjonskontroll i vesentlig grad vil bli vanskeliggjort.

I de fleste hjemlene for bruk av skjulte metoder er dette angitt slik at mistanken må være rettet mot overtredelse av et straffebud som må kunne medføre fengselsstraff i et visst antall år. Strafferammekravene gjenspeiler hvor inngripende de ulike metodene er ansett å være.

Ved skjult ransaking, person nær teknisk sporing og kommunikasjonsavlytting er strafferammekravet ti års fengsel eller mer, jf. straffeprosessloven §§ 200 a, 202 c og 216 a. Ved teknisk sporing på objekt, fremtidig utleveringspålegg og kontroll av

³⁹ NOU 1997:15 side 7, Ot.prp.nr.64 (1998-1999) s.46 og NOU 2009:15 s. 21.

kommunikasjonsanlegg er strafferammekravet fem års fengsel eller mer, jf. §§ 202 b, 210 b og 216 b. Ved skjult kameraovervåking på offentlig sted, hemmelig beslag og utleveringspålegg er strafferammekravet seks måneders fengsel eller mer, jf. §§ 202 a og 208 a og § 210 a.

Samtidig er det i flere av bestemmelsene hvor metodebruken i utgangspunktet er knyttet til et strafferammekrav, nærmere oppregnet enkelte andre lovbrudd som kan gi grunnlag for å benytte skjulte tvangsmidler uavhengig av strafferammen. For eksempel kan mistanke om simple narkotikaforbrytelser gi grunnlag for kommunikasjonsavlytting, jf. straffeprosessloven § 216 a første ledd bokstav b, selv om den øvre strafferammen her er fengsel i to år, jf. straffeloven 1902 § 162 første ledd (straffeloven § 231).

For enkelte metoder – romavlytting og skjult båndlegging av formuesgoder – er metodebruken ikke knyttet til et strafferammekrav, men utelukkende til overtredelse av særlig oppregnede straffebud. Det samme gjelder hvor metodene brukes i avvergende eller forebyggende øyemed, jf. straffeprosessloven § 222 d og politiloven § 17 d.⁴⁰

Om begrunnelsen for at adgangen til bruk av skjulte tvangsmidler som regel er knyttet opp mot en strafferamme, vises det til Ot.prp. nr. 64 (1998–99) punkt 8.3.1.4 s.47.

3.2 Strengt vilkår for overvåking

Kommunikasjonskontroll er et betydelig inngrep i enkeltmenneskers personlige frihet. De lovbestemte vilkår for å tillate kommunikasjonskontroll er derfor svært strenge. Hovedregelen er at politiet må henvende seg til domstolen for å få tillatelse før oppstart av avlytting eller kontroll i en sak.

Som jeg kommer nærmere inn på nedenfor, blir de mistenkte av hensyn til etterforskningen ikke varslet om at politiet fremmer sak om kommunikasjonskontroll. For at hensynet til de mistenktes rettssikkerhet skal bli ivaretatt, blir det i slike saker derfor alltid oppnevnt en advokat som skal sikre dette hensynet. For å ivareta samfunnets behov for kontroll, utover domstolskontrollen i den enkelte sak, er det opprettet et eget kontrollutvalg. Kontrollutvalget fører kontroll med politiets bruk av kommunikasjonskontroll.

⁴⁰ Prop. 68 L (2015–2016), Endringer i straffeprosessloven mv. (skjulte tvangsmidler) under kommunikasjonskontroll kap.6.1.1, s 4-5.

Tidsperioden for kommunikasjonskontrollen settes normalt til fire - 4 – uker.⁴¹

Kapittel 4 Domstolskontrollen

4.1 Innledning

Før politiet kan iverksette kommunikasjonskontroll, må lovens materielle og prosessuelle vilkår være oppfylt. De materielle vilkår er knyttet til selve det straffbare forhold som skal etterforskes, mens de prosessuelle er knyttet til kompetanse og saksbehandling.

4.1.1 Materielle grunnvilkår

Domstolens uavhengighet fra påtalemyndigheten har tradisjonelt vært sett på og fungert som en sentral rettssikkerhetsgaranti for at politiets fremgangsmåter under etterforskningen skjer i henhold til lovens rammer. Ved bruk av tvangsmidler kommer dette til uttrykk i straffeprosessloven ved at primærkompetansen som hovedregel er tillagt retten, og at det følgelig er retten som i tråd med dette må gi tillatelse før tvangsmidler skal brukes (forhåndskontroll). I tilfeller der påtalemyndigheten har en såkalt hastekompetanse, det vil si myndighet til selv å beslutte at det skal brukes tvangsmiddel av hensyn til at utsettelse ved å få innhentet rettens tillatelse vil medføre fare for etterforskningen, jf § 216 d, skal påtalemyndighetens beslutning forelegges retten for godkjenning snarest mulig og senest innen 24 timer etter at kontrollen ble påbegynt (etterkontroll).⁴²

Etter straffeprosessloven § 216 a kan retten gi politiet tillatelse til å foreta kommunikasjonsavlytting i tilfeller der det foreligger skjellig grunn til mistanke om at en person har utført en handling som kan medføre straff av fengsel i 10 år eller mer, eller forsøk på en slik handling, første ledd bokstav a, eller for en av de i bestemmelsen angitte handlinger med en lavere strafferamme, bokstav b. Blant handlingene som er angitt under bokstav b finner vi blant annet tilknytning til terrororganisasjoner, straffeloven (2005) § 136 a og narkotikaovertrødelse som ikke er grov, straffeloven (2005) § 231.⁴³

⁴¹<https://www.domstol.no/no/Straffesak/Sakstyper/Kommunikasjonskontroll>,(siden ble sist oppdatert: 15.12.2015, kl. 11:38)

⁴²Bruce og Haugland s.127.

⁴³ Ot.prp.nr. 60 (2004-2005) s.37 og 144.

Ordlyden i bestemmelsen med krav om det skal foreligge skjellig grunn til mistanke, tilsier i utgangspunktet et krav om sannsynlighetsovervekt for at handlingen objektivt sett svarer til gjerningsbeskrivelsen i det aktuelle straffebudet. Videre er det et krav om at mistenkte skal ha utvist subjektiv skyld, og at det ikke foreligger en straffrihetsgrunn. I bestemmelsens annet ledd er det imidlertid angitt at kommunikasjonsavlytting kan besluttes selv om det foreligger en utilregnelighetsgrunn som angitt i straffeloven (2005) § 20, også når mistenkte på grunn av sin tilstand ikke kan anses å ha utvist skyld.

Straffeprosessloven § 216 b, som gjelder annen kontroll enn avlytting, bestemmer at retten kan gi politiet tillatelse til å foreta slik kontroll i tilfeller der det foreligger skjellig grunn til mistanke om at en person har utført en handling som kan medføre straff av fengsel i 5 år eller mer, eller forsøk på en slik handling. Slik tillatelse kan også gis der mistanken gjelder et en handling med lavere strafferamme og som er nevnt i bestemmelsen. Blant disse handlingene finner vi straffebestemmelsene under kapittel 21, som blant annet omfatter identitetskrenkelser og brudd på taushetsplikt, og andre særlig oppregnede bestemmelser som narkotikaovertrødelse som ikke er grov, straffeloven (2005) § 231, og befatning med barnepornografi, straffeloven (2005) § 311. Straffeprosessloven § 216 a annet ledd gjelder tilsvarende.

Dersom vilkårene i straffeloven (2005) § 79 c (handling utøvet som ledd i aktivitetene til en organisert kriminell gruppe) er oppfylt, kan kommunikasjonsavlytting foretas i saker fra fem års strafferamme, og annen kontroll av kommunikasjonsanlegg foretas i saker fra tre års strafferamme.

Straffeprosessloven § 216 c første ledd oppstiller to materielle tilleggsvilkår for bruken av kommunikasjonskontroll etter straffeprosessloven § 216 a og 216 b. Disse behandler jeg nedenfor under pkt 4.1.2 og 4.1.3.

4.1.2 Indikasjonskravet

Det første vilkåret betegnes gjerne indikasjonskravet. Vilket innebærer at bruk av avlytting eller kontroll må antas å være vesentlig for oppklaring av saken. Det kreves ikke at det foreligger sannsynlighetsovervekt for et slikt utfall, men det må være mer enn en ren

antagelse om at bruken kan føre frem.⁴⁴

Begrepet «saken» skal gis en vid fortolkning så det også omfatter etterforskningen av andre impliserte i samme saksforhold, jf Rt 2006 side 648. Det er således adgang til å fortsette avlytting av en mistenkt selv om det foreligger tilstrekkelige bevis mot ham, hvis det ved avlyttingen kan antas å komme opplysninger av vesentlig betydning for andre impliserte.

4.1.3 Subsidiaritetskravet

Det andre vilkåret betegnes som subsidiaritetskravet. Det innebærer at kommunikasjonskontroll ikke skal benyttes dersom politiet ved annen etterforskning og ved bruk av mindre inngripende metoder, kan oppklare saken.⁴⁵ I loven er det kommet til uttrykk ved at oppklaring ellers i vesentlig grad vil bli vanskeliggjort.

Ved en etterforskning som er rettet mot organiserte kriminelle miljøer, som også gjerne i stor grad er lukkede, vil en tradisjonell etterforskning alene være uegnet for å sikre en oppklaring. Spaning og infiltrasjon kan mot slike miljøer være vanskelig å få til, og dertil risikofylt. Mulige vitner vil også kunne bli utsatt for trusler, slik at politiet ikke vil oppnå å få vitneforklaringer.⁴⁶

Som det fremgår under pkt. 4.1.1, er det ikke et vilkår at handlingen begås som et ledd i aktiviteten til en organisert kriminell gruppe. I andre tilfeller må imidlertid behovet bygge på andre omstendigheter som kan begrunne at kommunikasjonskontroll er av vesentlig betydning, og at andre metoder ikke vil være nok.⁴⁷ Det kan ikke være tilstrekkelig å begrunne behovet for kommunikasjonskontroll med at mistenkte ikke ønsker å forklare seg for politiet, jf. Rt. 2005 s. 205. På den annen side er det ikke et krav at man faktisk har prøvd andre metoder, det er nok at man kan begrunne at oppklaringen ellers i vesentlig grad vil bli vanskeliggjort. Det kreves ikke sannsynlighetsovervekt, men det er krav til en viss grad av sannsynlighet basert på objektive fakta.⁴⁸

⁴⁴ Ot.prp.nr 60 (2004-2005) s. 71, Bruce og Haugland s. 92.

⁴⁵ Ot. Prp.nr. 10 (1976-1977) s.6 og Ot.prp.nr.64 (1998-199) s.46.

⁴⁶ Ot.prp.nr.64 (1998-1999) s.45.

⁴⁷ Ot.prp.nr.64 (1998-1999) s.48.

⁴⁸ Bjerke/Keiserud/ Sæther 2011 s.750.

I en viss utstrekning kan hensynet til en fornuftig ressursanvendelse trekkes inn i vurderingen. Det vil slik i noen situasjoner kunne godtas bruk av kommunikasjonskontroll selv om man ved omfattende og ressurskrevende spaning kunne oppnådd å tilveiebringe tilsvarende opplysninger.⁴⁹

I straffeprosessloven § 216 c annet ledd oppstilles som et ytterligere vilkår for kontroll av telefoner som er tilgjengelig for et større antall personer, at det må foreligge «særlige grunner». Slike telefoner kan være offentlige telefoner, og telefoner som brukes av flere på en arbeidsplass.⁵⁰

Bestemmelsen har vært brukt der mistenkte vil antas å bruke offentlige telefoner i form av telefonkiosker for å unndra seg at samtaler skal fanges opp ved kommunikasjonskontroll mot egne telefoner.

Det fremgår av bestemmelsens annet ledd siste punktum at tilleggskravet også gjelder ved tilfeller av kontroll av andre kommunikasjonsanlegg enn telefon.

I dag vil det værere aktuelt med kontroll av andre typer kommunikasjonsanlegg da det er blitt vanlig med bruk av Internett-kafeer og felles nettverk samt at det også er blitt vanlig med åpne trådløse nettverk. Kravet til «særlige grunner» innebærer at det må være vektige hensyn som taler for kommunikasjonskontroll i det aktuelle tilfellet, og at andre etterforskningsmetoder må anses å ha liten eller ingen nytte som middel til å oppklare saken.

Rt 2005 side199 omhandler avlytting av en telefonautomat som siktede benyttet daglig, selv om han også disponerte egen mobiltelefon. Høyesteretts ankeutvalg godtok her lagmannsrettens begrunnelse, som blant annet viste til at mistenkte trolig brukte telefonen som hjelpemiddel til å organisere innførsel av narkotika. Han anså det tryggere å bruke den enn egen telefon. Avlytting av telefonautomaten kunne være avgjørende for ikke bare å kunne oppklare saken, men også for å hindre senere spredning av narkotika.⁵¹

⁴⁹ Ot.prp.nr.60 (2004-2005) s.71- 72.

⁵⁰ Bjerke/Keiserud/ Sæther 2011 s.751.

⁵¹Bruce og Haugland s.193-194.

4.2 Prosessuelle vilkår.

Straffeprosessloven §§ 216 d-k gir personelle og prosessuelle regler om bruk av kommunikasjonskontroll. I tillegg er det gitt regler i forskrift om kommunikasjonskontroll. Med personelle regler forstås kompetanseregler, altså hvilken myndighet som er tildelt kompetanse ved anvendelse av kommunikasjonskontroll. De prosessuelle regler regulerer fremgangsmåten som må følges ved anvendelse av disse tvangsmidler.

4.2.1 Saksbehandling ved etablering av kommunikasjonskontroll

Fremgangsmåten ved etablering av kommunikasjonskontroll skjer som den rettslige og faktiske hovedregel ved at påtalemyndigheten fremsetter begjæring om dette til retten, hvorefter retten beslutter om tillatelse skal gis eller ikke. Beslutning om å begjære bruk av tvangsmiddelet treffes av kompetent påtalemyndighet, altså statsadvokat, politimester eller visepolitimester, eventuelt andre i påtalemyndigheten etter straffeprosessloven § 216 d annet ledd tredje punktum. Når beslutningen treffes av andre påtaleberettigede i politiet enn politimesteren, skal den snarest mulig forelegges ham for godkjenning, jf.

kommunikasjonskontrollforskriften § 2 første ledd annet punktum. Den valgte kompetansetildelingen er ment å sikre en balanse mellom hensynet til at beslutningen treffes på et nivå som gir sikkerhet for at vurderingen blir så grundig som mulig, og hensynet til å kunne treffe en rask beslutning.⁵²

Påtalemyndigheten velger selv hvilken tingrett som begjæringen om tvangsmiddel skal fremsettes overfor, jf straffeprosessloven § 216 e første ledd. Denne vurderingen kan ikke overprøves av retten.⁵³

Retten treffer sin avgjørelse om å tillate eller avslå begjæring om metodebruk ved kjennelse.

4.2.2 Påtalemyndighetens hastekompetanse

Etter straffeprosessloven § 216 d er påtalemyndigheten gitt såkalt hastekompetanse til å beslutte kommunikasjonskontroll dersom det er stor fare for at etterforskingen vil lide ved opphold. Departementet har i sin vurdering forutsatt at påtalemyndigheten ved en slik utvidet fullmakt skal ivareta rettssikkerhet og personvern i sitt skjønn. Vilkåret om at det må foreligge

⁵²Ot.prp. nr.40 (1991-1992) s.37.

⁵³ Bjerke/ Keiserud/ Sæther 2011 s.754.

«stor fare» for at en utsettelse vil gå ut over etterforskningen, skal også gjenspeile hvilke situasjoner denne kompetansen bør brukes i.⁵⁴

Ved bruk av hastekompetansen er det antatt at det skal foreligge sannsynlighetsovervekt både for at etterforskningen vil lide dersom man avventer rettens beslutning, altså konsekvensene ved å avvente, og at det er «stor fare» for dette, altså faregraden. Det vil ikke være tilstrekkelig å iverksette kommunikasjonskontroll uten rettens kjennelse ut fra en ren hensiktsmessighetsbetraktning.⁵⁵

Hastebeslutning treffes av de samme personene i påtalemyndigheten som kan begjære kommunikasjonskontroll etter straffeprosessloven § 216d annet ledd. Bestemmelsen foreskriver at beslutningen snarest mulig skal forelegges retten for godkjenning, og senest innen 24 timer etter at kontrollen ble påbegynt. Beslutningen skal forelegges retten selv om kontrollen er avsluttet før det vil være mulig å kunne foreligge den, jf. kommunikasjonskontrollforskriften § 1 annet ledd tredje punktum. Utløper 24-timersfristen utenom rettens ordinære kontortid, forlenges den til retten åpner igjen, jf straffeprosessloven § 216 d første ledd tredje punktum. Hastekompetansen er ofte benyttet. Til tross for at dette er ment å være en unntaksregel, viser tall som Metodekontrollutvalget har gått igjennom at den brukes ofte, og i alt over en tredjedel av tilfellene der det besluttes kommunikasjonskontroll.⁵⁶

Tallene viser likevel at hurtigkoblingene som er underkjent ved domstolens etterkontroll, utgjør så pass lite som ca. en prosent. Straffeprosessloven § 216 d første ledd siste punktum fastsetter at rettens skal vurdere om vilkårene for å bruke hastekompetansen var til stede, og dette skal også fremgå av rettsboken.

I henhold til straffeprosessloven § 216 e annet ledd blir en avgjørelse om kommunikasjonskontroll truffet uten at den mistenkte eller den som avgjørelsen ellers

⁵⁴ Ot.prp.nr.64 (1998-199) s.64.

⁵⁵ Bjerke/Keiserud/Sæther 2011 s.752-753.

⁵⁶ NOU 2009 :15 s. 167.(Også i Kontrollutvalget for kommunikasjonskontroll sin årsrapport for 2012 er bruken av hastekompetansen (hurtigkoblinger) tallfestet til ca. 35 prosent. Utvalget opplyser at en vesentlig del av forklaringen på antallet hurtigkoblinger er at dette ofte brukes i narkotikasaker der er et stort parti narkotika er under transport til Norge, og i saker der det allerede pågår avlytting og de involverte stadig tar i bruk nye telefonnumre. Det har forekommet at retten ikke har gitt medhold i den iverksatte hurtigkoblingen fordi retten har vurdert grunnlaget annerledes enn politiet, men utvalget opplyser at det ikke har sett tilfeller av misbruk av ordningen.) .

rammer, får adgang til å uttale seg, og den/de får heller ingen underretning om den. Avgjørelsen treffes i form av kjennelse og skal begrunnes i tråd med det begrunnelseskrav som stilles til kjennelser. Vedkommende får ikke stilling som siktet i saken, jf straffeprosessloven § 82 tredje ledd første punktum. Først hvis vedkommende blir underrettet om kontrollen, gis han/hun status som siktet, jf § 82 tredje ledd annet punktum.

4.3 Begjæringen og det faktiske grunnlaget for kontrollen

I alle kommunikasjonskontrollsaker knyttet til etterforskning, skal det foretas en behandling fra domstolens side. Påtalemyndigheten treffer avgjørelse om det skal bes om rettens samtykke til kommunikasjonskontroll etter straffeprosessloven § 216 a og § 216 b. Påtalemyndighetens anmodning til retten utformes i en skriftlig begjæring. Sammen med begjæringen vil det følge en samle- eller grunnlagsrapport basert på etterforsknings- og etterretningsinformasjon. Eventuelt kan det også medfølge underliggende politirapporter. I begjæringen vil en henvise til innholdet i rapportmaterialet og ut fra dette argumentere for rettens samtykke til kommunikasjonskontroll. Selv om retten har dokumentene tilgjengelig, er det likevel viktig at det som anføres i begjæringen er objektivt, ikke minst i saker der politiet har benyttet sin hastekompetanse.

Det faktiske grunnlaget som munner ut en begjæring, skal fremgå av rapportmaterialet. Dette kan inneholde opplysninger fra ulike undersøkelser som politiet har gjort, spaningsopplysninger og tips. De kan i noen saker inneholde forklaringer, eller henvisning til forklaringer, fra vitner og eventuelt fra en fornærmet, f eks i en sak om menneskehandel. I saker med forgreninger over landegrensene, kan rapportmaterialet inneholde opplysninger formidlet via Interpol eller opplysninger som er direkte formidlet fra et annet lands politimyndighet.

Som beskrevet ovenfor, må de materielle og prosessuelle vilkår være oppfylt før kommunikasjonskontrollen kan påbegynnes. I saker påtalemyndigheten har benyttet hastekompetansen skal nevnes at begjæringen med beslutningen i kraft av hastekompetansen, skal foreligges retten for godkjenning snarest og senest innen 24 timer etter at kontrollen ble påbegynt. Dette gjelder også om kontrollen er avsluttet før dette tidspunkt. Går fristen ut på et tidspunkt utenom rettens ordinære kontortid, blir fristen forlenget til retten åpner igjen, jf straffeprosessloven § 216 d.⁵⁷

⁵⁷ Kommunikasjonskontrollforskriften (1995-03-31-281) Kap. §1.

Lovverket sammen med saksbehandlingen og den praktiske gjennomføringen av kommunikasjonskontrollen, er lagt opp slik at beslutningene om å begjære bruk av kontroll, blir behandlet og kvalitetssikret på flere nivåer i politiet. Flere personer involveres i beslutningsprosessen, således både etterforsker, etterforskningsleder, politijurist, og politimester eller visepolitimester.

Ansvarer ligger ikke bare formelt på politimesteren, men hver enkelt beslutning om kommunikasjonskontroll fattes av og signeres av politimesteren eller visepolitimesteren. Den hierarkiske strukturen sikrer at saken blir bredt vurdert og med nødvendige distanse før det fremsettes en begjæring om kommunikasjonskontroll.

Kommunikasjonskontrollsaker krever betydelige ressurser. Det kreves stor etterforskningskapasitet til avlytting, til å bearbeide og forstå informasjonen, og til å foreta supplerende ordinær etterforskning. Ikke sjelden medfører slike saker også betydelige tolkeutgifter. Det ligger således i sakens natur at politiet normalt ønsker å ha en godt underbygd sak med utsikter til etterforskningsgjennombrudd og et resultat som kan forsvare ressursbruken, når det fremsettes en begjæring om kommunikasjonskontroll.⁵⁸

Utvalget har ved alle inspeksjoner som er foretatt understreket viktigheten av objektive grunnlagsrapporter. Dersom retten ikke kan legge til grunn at grunnlagsrapportene gir et tilnærmet korrekt sammendrag av saken, vil rettens saksbehandling måtte bli vesentlig mer detaljrettet med tilhørende problemer knyttet til å få raske avgjørelser.

«Utvalget er av den oppfatning at kvaliteten på grunnlagsrapportene de siste årene er blitt enda bedre og nå gjennomgående er meget tilfredsstillende. I inneværende periode ser utvalget nærmere på innholdet i begjæringene til retten.»⁵⁹

Som nevnt ovenfor må det i begjæringen til retten vurderes om kommunikasjonskontroll «vil være av vesentlig betydning for å oppklare saken, og at oppklaring ellers i vesentlig grad vil bli vanskeligjort», jf straffeprosessloven § 216 c første ledd. Advokat K. Rognlien har i artikkelen «Advokater som gisler i telefonavlyttingssaker»⁶⁰ uttalt seg om at forsvarerne i

⁵⁸ Årsrapport 2013 kontrollutvalget for kommunikasjonskontroll s.4

⁵⁹ Årsrapport 2013 Kontrollutvalget for kommunikasjonskontroll, s. 5-6

⁶⁰ Artikkel fra Advokatredet.no

slike saker må få tilgang til materialet som politiet besitter for derved å kunne vurdere om vilkårene er oppfylt, og om andre former for etterforskning vil være tilstrekkelig i saken.

Etter mitt syn er det av stor betydning at grunnlagsrapportene gir et så korrekt sammendrag av saken som mulig. Dette vil være av stor betydning i et rettssikkerhetsperspektiv. At utvalget har et kontinuerlig fokus på dette vil også være av sentral betydning. Utvalget forutsettes å ha en tilstrekkelig oversikt over det samlede materialet, og vil kunne påpeke negative utviklingstrender slik at det kan formidles et behov for korrektiv.

4.4 Skyggeadvokaten

Med hjemmel i straffeprosessloven § 100 a skal retten oppnevne en offentlig advokat for mistenkte ved behandling av begjæring fra påtalemyndigheten gjeldende en rekke typer skjult tvangsmiddelbruk (herunder bruk av kommunikasjonskontroll).Oppnevningen skal skje straks, og selv om mistenkte allerede har en annen forsvarer, jf. bestemmelsens første og annet punktum. Av annet ledd fremgår at formålet med oppnevningen er at «advokaten skal vareta mistenktes og eventuelle tredjepersoners interesser i forbindelse med rettens behandling av begjæringen». Øvrige bestemmelser i kapittel 9 om «forsvareren» gis anvendelse så langt de passer.⁶¹

Ordningen er begrunnet i behovet for å avhjelpe at mistenkte i disse sakene ikke har mulighet til selv å forholde seg til tvangsmiddelbruken, herunder at mistenkte ikke har mulighet til selv å ta til motmæle.⁶²

Ordningen med skyggeadvokat ble etablert ved lov av 3. desember 1999 nr. 82 og er omtalt i forarbeidene NOU 1997: 15 på side 152-154 og Ot.prp.nr.64 (1998-1999) på side 78-84 og side 144-145. Av justisdepartementets rundskriv G-20/79 pkt.3, og Ot.prp.nr. 60 (1984-1985) side 5-9, med videre henvisning til justisdepartementets foredrag til den kongelige resolusjonen av 19. Januar 1979 (om forskrifter om telefonkontroll ved etterforskning av overtredelser av narkotikalovgivningen), har tilsvarende ordning også tidligere vært vurdert.

I et historisk perspektiv over utviklingen av rettssikkerhetsgarantiene, er det interessant å merke seg at det av forarbeidene fremgår at departementet vurderte som en alternativ løsning

⁶¹ Ot.prp.nr.64 (1998-1999) s. 144.

⁶² Ot.prp.nr.64 (1998-1999) s.82-83.

å gi Kontrollutvalget for kommunikasjonskontroll adgang til å bruke rettsmidler over kjennelser som besluttet kontroll. Fra tidligere hadde man en tilsvarende ordning for Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåknings-, og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget). Ordningen med skyggeadvokat etter § 100 a ble imidlertid foretrukket. Det ble særlig vektlagt at advokaten ville ha påvirkningsmuligheter fra sakens innledning, mens det andre alternativet hovedsakelig ville vært en etterfølgende oppfølging. Det ble og sett hen til at det ville medføre noen praktiske problemer å legge funksjonen til Kontrollutvalget, samt at man i Danmark hadde positive erfaringer med en ordning med oppnevning av advokater.

Ordningen med skyggeadvokat gjelder nå i saker med begjæring om skjult tvangsmiddelbruk både fra det alminnelige politiet, og fra PST.⁶³

Oppnevning av advokat etter straffeprosessloven § 100 a skjer i dag ved begjæringer som gjelder hemmelig ransaking (§ 200 a), teknisk sporing av person (§ 200 c), båndlegging av formuesgoder med utsatt underretning (§ 202 e), kommunikasjonsavlytting (§ 216 a), andre former for kommunikasjonskontroll (§ 216 b) og romavlytting (§ 216 m). Det skal og tas med at ordningen også gjelder ved tvangsmiddelbruk i avvergende øyemed (§ 222 d) og i forebyggende øyemed etter politiloven § 17 d.⁶⁴

I Metodekontrollutvalgets utredning ligger det forslag om å utvide omfanget av sakstyper for ordningen til å gjelde alle typer skjult tvangsmiddelbruk.⁶⁵

Dette vil føre til at skjult fjernsynsovervåkning på offentlig sted (§ 202 a) blir omfattet. Begrunnelsen for dette har sammenheng med at utvalget har foreslått å utvide adgangen til fjernsynsovervåking til også å gjelde mot offentlig sted og på privat sted unntatt i privat bolig.⁶⁶

4.5 Førstegangskontroll / rettsmøte

Kommunikasjonskontroll kan som hovedregel først påbegynnes etter rettens beslutning som treffes ved kjennelse. Kjennelsen skal begrunnes, jf straffeprosessloven § 52, se også nedenfor

⁶³«saker hvor PST begjærer bruk av skjulte tvangsmidler», Tidsskrift for Strafferett(2008) side 179 flg.)For mer om advokatordningens betydning i Psts saker, se Ingeborg Skonnord, ”En undersøkelse av advokatordningen etter strpl. §100 a..

⁶⁴ Ot.prp.nr.60 (2004-2005) s.144.

⁶⁵ NOU 2009:15 s.169.

⁶⁶ NOU 2009:15 side 169- 170.

under rettsmidler om krav til begrunnelsen. Domstolens forhåndskontroll utgjør en viktig rettssikkerhetsgaranti, fordi tvangsmiddelbruken er skjult, og det gjøres unntak fra grunnleggende rettigheter som ellers kommer til anvendelse, som muligheten til kontradiksjon og kontroll gjennom offentligheten.⁶⁷

Har påtalemyndigheten selv besluttet bruk av kommunikasjonskontroll med hjemmel i hastekompetansen, skal beslutningen så snart som mulig og senest innen 24 timer etter påbegynt kontroll forelegges retten for godkjenning. En igangsatt

kommunikasjonskontroll som senere ikke godkjennes av retten, medfører at opplysninger som fremkommer ved avlyttingen vil kunne bli nektet brukt som « ulovlig ervervet bevis».⁶⁸

Tilliten til ordningen med bruk av hastekompetansen vil i prinsippet kunne bli svekket dersom det ofte var slik at det ikke ble gitt etterfølgende godkjennelse fra domstolens side.

Domstolenes kontroll med at lovgivningen praktiseres i samsvar med lovgivers intensjon vil være viktig for en rettsstat. Særlig gjelder det på dette området, siden politiet er gitt vide hjemler til å håndtere overvåking. Etter GrL § 75 er det Stortinget som er den lovgivende makt. Det er den utøvende makt, i dette tilfelle politi og påtalemyndighet, som har oppgaven med å håndheve disse lovene. Som uavhengig statsmakt skal domstolen sikre at de aktuelle interesser blir ivaretatt ved å utøve kontroll med at håndhevelsen er i tråd med lovens vilkår.

Domstolskontrollen får en særlig viktig betydning ved skjønnsmessige bestemmelser for å sikre at reglene ikke misbrukes. Kontrollen skal være reell og gjelde alle bestemmelser og hensyn som er aktuelle. Retten skal på best mulig måte sikre de hensyn til personvern og rettssikkerhet som kommunikasjonskontroll og andre skjulte tvangsmidler medfører. Den rettslige forhåndskontroll av om vilkårene for inngrep er til stede, blir dermed en avgjørende forutsetning for en reell og fullstendig kontroll. Metodekontrollutvalget har i denne forbindelse pekt på at ordningen med domstolskontroll i forkant av skjult tvangsmiddelbruk er viktig for å sikre krav til uavhengighet, objektivitet og saklighet.⁶⁹

Domstolskontrollen er viktig på individnivå for å hindre krenkelse overfor enkeltpersoner. I et større perspektiv er kontrollen viktig for å sikre at systemet eller regelverket ikke uthules.

⁶⁷ Bruce og Haugland (2014) s.117

⁶⁸Hov, Rettengang I (2007) s.309-312

⁶⁹NOU 2009:15 s.66

Bruk av kommunikasjonskontroll skjer uten at mistenkte får kjennskap til inngrepet. Selv om formålet med skjult gjennomføring er å sikre at mistenkte ikke skal kunne innrette seg, og derved kunne svekke inngrepets effektivitet, så unndras mistenkte muligheten til selv å kontrollere at egne rettssikkerhetskrav er oppfylt, altså en av de viktigste rettssikkerhetsgarantiene.⁷⁰

Samfunnsborgernes muligheter til å ivareta sine rettslige interesser vil særlig kunne oppnås gjennom kontradiksjonsprinsippet. Kjernen i dette prinsippet er samfunnsborgernes rett til å uttale seg i saker som er av betydning for dem. Prinsippet er ment å få saken bedre belyst og derved sikre flere materielt riktig avgjørelser. I straffeprosessen gir kontradiksjon en rett til å gjøre seg kjent med straffesakens innhold, å bli varslet om rettsmøter og gis adgang til disse, og til å kunne imøtegå påtalemyndighetens anførsler.⁷¹

Av effektivitetshensyn gjøres det ved bruk av skjulte tvangsmidler flere unntak fra rettighetene som vanligvis følger av kontradiksjonsprinsippet. Mistenkte varsles ikke om begjæringen, rettens behandling eller gjennomføringen. Heller ikke gis det innsyn i sakens dokumenter på dette stadiet. Mistenkte får således ikke anledning til å imøtegå mistanken eller begrunnelsen for tvangsmiddelbruken, eller på andre måter kunne kontrollere politiets innhenting, bearbeiding eller bruk av materialet under etterforskningen. At det er slike begrensinger på kontradiksjonsprinsippet, betyr at de andre tradisjonelle rettssikkerhetsgarantiene blir enda viktigere på dette området.⁷²

4.5.1 Tillatelsens varighet

I straffeprosessloven § 216 f første ledd annet punktum er det presisert at tillatelse til kommunikasjonskontroll kan gis for inntil fire uker ad gangen. I første punktum er det imidlertid angitt at varigheten ikke må være lenger enn nødvendig. Også ut fra det generelle kravet om forholdsmessighet i straffeprosessloven § 170 a følger det at tillatelsen vil måtte begrenses i tid. Det kan således tenkes tilfeller der det fastsettes en kortere periode enn fire uker ut fra en forholdsmessighetsvurdering etter § 170 a. Av § 216 f annet ledd fremgår det at politiet plikter å stanse kontrollen før utløpet av den tillatte tid dersom vilkårene for kommunikasjonskontroll ikke lenger er til stede. Politiet må således ha en løpende vurdering

⁷⁰Bruce og Haugland s.28

⁷¹ Johs. Andenæs, Norsk straffeprosess, 4 utg.v /Tor- Geir Myhrer, Oslo 2009 s.54

⁷² I Bruce og Haugland s.28

på om det er grunnlag for videre kommunikasjonskontroll.⁷³

Gjelder det mistanke om overtredelse av straffeloven kapittel 8 eller 9, kan det etter § 216 f første ledd tredje punktum likevel gis tillatelse for inntil åtte uker om gangen. Det er da tilleggsvilkår om at fornyet prøving etter fire uker vil være uten betydning på grunn av etterforskningens art eller andre særlige omstendigheter. For retten vil det også være et vurderingstema hvor lenge vilkårene for kommunikasjonskontroll kan antas å ville være til stede.⁷⁴

I saker der det er spørsmål om kommunikasjonskontroll for inntil åtte uker, må behovet for en slik varighet påvises og begrunnes. Det er ikke tilstrekkelig å vise til at det generelt er behov for langvarig kontroll i slike saker. Rettens vurdering av om fornyet prøving etter fire uker vil være uten betydning, skal foretas tilsvarende som når det gjelder varetektsfengsling, jf straffeprosessloven § 185 første ledd fjerde punktum.⁷⁵

Av forarbeidende fremgår at adgangen til unntak er forutsatt å være svært snever.⁷⁶

Der kommunikasjonskontroll først igangsettes etter rettens kjennelse, vil tidsfristen løpe fra kontrollens faktiske start. Der metodebruken igangsettes ved påtalemyndighetens beslutning, og retten godkjenner denne, løper fristen fra tidspunktet for rettens kjennelse.

4.5.1.1 Kontrollen ved senere forlengelser

Ved senere begjæringer om forlenget kommunikasjonskontroll, vil retten normalt har et bedre faktisk grunnlag for sin vurdering. Det vil da kunne foreligge nye opplysninger både fra kommunikasjonskontrollen og fra supplerende etterforskning. Retten må på grunnlag av det som samlet er fremkommet fra etterforskningen foreta en ny vurdering av om samtlige vilkår er oppfylt for en forlengelse. Eventuelle ankeavgjørelser fra tidligere kjennelser som har vært påanket, vil nå være en del av avgjørelsesgrunnlaget for retten. Ved forlengelser vil også spørsmålet om forholdsmessigheten av fortsatt kommunikasjonskontroll kunne komme mer på spissen.

⁷³ Prop.68 L (2015-2016) s.64

⁷⁴ Bjerke/Keiserud/Sæther 2011 s.160

⁷⁵Ot.prp.nr.64 (1998-199) s.166

⁷⁶ Ot.prp.nr.64 (1998-199) s.166

4.5.2 Kravet til forholdsmessighet

Kravet om inngrepet skal være nødvendig følger i dag både av EMK og norsk rett. Nødvendighetskravet etter EMK gjelder både i forhold til loven, og ved den konkrete anvendelse. I straffeprosessloven er kravet om at tvangsmiddelet skal være nødvendig og forholdsmessig tatt inn i en egen bestemmelse som er felles for alle tvangsmidler, § 170 a. Etter første punktum skal det vurderes om det er «tilstrekkelig grunn» til å anvende det konkrete tvangsmiddel. Etter annet punktum skal det vurderes om inngrepet «etter sakens art og forholdene ellers ville være et uforholdsmessig inngrep». Det skal således foretas en konkret og skjønnsmessig helhetsvurdering av en rekke momenter.

Av Rt.2011 s. 221, som gjaldt varetektsfengsling, fremgår det at nødvendighetsvurderingen etter første punktum legger opp til en bredere vurdering enn forholdsmessighetsvurderingen i annet punktum.⁷⁷ Vilkåret om tvangsmiddelet er nødvendig, har således en selvstendig betydning utover forholdsmessighetsvurderingen ved at det kan foreligge tilfeller hvor det ikke er tilstrekkelig grunn til å bruke det konkrete tvangsmiddelet, selv om inngrepet isolert sett er forholdsmessig.⁷⁸

Ved en nødvendighets- og forholdsmessighetsvurdering ved spørsmålet om å anvende kommunikasjonskontroll, vil det mest sentrale momentet være alvorret av den kriminalitet som inngrepet skal brukes som et middel til å bekjempe. Lovreglene om skjulte tvangsmidler krever høyere strafferamme jo mer inngripende et tvangsmiddel vil være. Ved enkelte alvorlige handlinger vil imidlertid alvorret være av en slik karakter at handlingen i seg selv helt overskygger andre hensyn, og handlingen i seg selv kan dermed rettferdiggjøre bruken.⁷⁹

Mistankens styrke vil også være relevant. Jo sterkere mistanken er om at en straffbar handling har skjedd eller vil finne sted, desto mer vil inngrepet kunne rettferdiggjøres.

Forholdsmessighetsvurderingen ved kommunikasjonskontroll vil i første rekke omfatte den/de mistenkte og andre utenforstående personer. Vekten vil imidlertid være forskjellig for disse

⁷⁷ Rt.2011 s.221 avs.16.

⁷⁸ Andenæs (2009) s.281

⁷⁹ NOU 2009 :15 side 102.

personkategoriene.⁸⁰

Forholdsmessighetsprinsippet skal trekkes inn både i forhold til vurderingen om kommunikasjonskontroll kan benyttes, ved spørsmålet om for hvilket tidsrom.⁸¹

Varigheten av kommunikasjonskontroll vil således være et viktig moment i denne vurderingen.

Ved kommunikasjonskontroll av lenger varighet kan derfor forholdsmessighetsvurderingen på begjæringstidspunktet stille seg annerledes enn ved den videre vurderingen av om fortsatt kommunikasjonskontroll kan tillates.⁸² I praksis legges det på ethvert trinn stor vekt på om bruk av kommunikasjonskontroll anses forholdsmessig eller ikke, og retten vil i kjennelsesgrunnene angi sin vurdering om forholdsmessigheten.⁸³

4.6 Overskuddsinformasjon

Bruk av materialet fra kommunikasjonskontroll er regulert i av straffeprosessloven § 216 i.

Basert på prinsippet *lex specialis* får bestemmelsen anvendelse foran andre bestemmelser om taushetsplikt.⁸⁴ Hovedregelen i bestemmelsens første ledd angir at «alle» har taushetsplikt om «opplysninger som fremkommer ved kontrollen» og andre opplysninger som de blir kjent med i forbindelse med kontrollen eller saken. Det foreligger således et forbud mot videreformidling av nevnte informasjon fra politiet og andres side.

Det er imidlertid gitt noen viktige unntak fra hovedregelen. Disse fremgår av bestemmelsens første ledd tredje punktum bokstav a - g, hvor bokstavene b, c og d gjelder bevismessig bruk.

Begrepet overskuddsinformasjon er dekkende for opplysninger frembrakt ved kommunikasjonskontroll, men som etterforskningen ikke tok sikte på å avdekke.

Fra lovendring i 1999 ble overskuddsinformasjon på nærmere vilkår tillatt som bevis.

⁸⁰ Ot.prp.nr.60 (2004-2005) s.72

⁸¹ Hov,s.76.

⁸² Andenæs (2009) s.280-281.

⁸³ Ba-Hr (Oslo tingrett).

⁸⁴ Strpl. § 61a flg. Personopplysningsloven. Politiloven § 24.

Departementet mente det ikke var tilstrekkelige grunner til fortsatt å opprettholde et forbud.⁸⁵

Det generelle bevisforbudet i § 216 i, som gjaldt for alt materiale fra som var framkommet ved kommunikasjonskontroll,⁸⁶ falt da bort.

Lovendringen omfattet overskuddsinformasjon til bevismessig bruk. Av hensyn til at avlytting hadde en inngripende karakter, ble adgangen for bruk av overskuddsinformasjon begrenset til straffbare forhold som «etter sin art» kunne ha begrunnet kontrollen.⁸⁷

Etter dette fulgte en viss utvikling i rettspraksis med etablering av en ulovfestet regel som tillot at overskuddsinformasjon i noen tilfeller også kunne brukes som bevis for mindre alvorlig kriminalitet.

I Prop. 147 L (2012-2013) p.5 ble spørsmålet om videre bruk av overskuddsinformasjon vurdert, og en kom til « at det i større grad enn i dag bør åpnes for bruk av overskuddsinformasjon fra kommunikasjonskontroll og romavlytting». Lovendringen skjedde ved lov av 21. juni 2013 nr 86 som trådte i kraft 13. september 2013.⁸⁸

Etter lovendringen i 1999 har utviklingen gått i retning av å tillate en utvidet bruk av overskuddsinformasjon. Dette sammenfaller også i tid også med at behovet for å bekjempe alvorlig og organisert kriminalitet er økende, med et stadig økende press på politiets ressurser, og i forlengelse av dette at politiets etterforskning bør være så effektiv som mulig. Etter min vurdering er det naturlig at man fra lovgivers side samtidig har hatt, og bør fortsatt ha, et søkelys på om den informasjonen som politiet faktisk innehar, bør kunne benyttes til å oppklare andre straffbare handlinger

4.7 Rettsmidlene

Domstolskontrollen ved politiets bruk av kommunikasjonskontroll er en helt sentral rettssikkerhetsgaranti.⁸⁹ Det gjelder både ved de ordinære tilfeller og i de tilfeller hvor påtalemyndigheten har anvendt den såkalte hastekompetanse, hvoretter påtalemyndighetens

⁸⁵ Ot.prp.nr.64 (1998-1999) s.67.

⁸⁶ Begrepet «telefonavlytting» erstattes med kommunikasjonskontroll.

⁸⁷ Ot.prp.nr.64 (1998-1999) s.75.

⁸⁸ Årsrapport 2104 for KK, s.12.

⁸⁹ NOU2009:15 kap.11.

beslutning skal bringes inn for retten til godkjennelse så snart som mulig, og senest innen 24 timer etter iverksettelse. Videre kan tingrettens kjennelse ankes etter det ordinære rettsmiddelsystemet, jf straffeprosessloven § 377. At det kan anvendes rettsmidler bygger på den forutsetning at både de prosessuelle og materielle sidene ved en kjennelse kan bli bedre belyst gjennom prøving av en høyere rettsinstans. Men også selve muligheten for overprøving vil i seg selv være med å sikre en mer betryggende vurdering fra underinstansens side. Kontroll- og overprøvmulighetene er av vesentlig betydning for å sikre at avgjørelsen treffes med uavhengighet, objektivitet og saklighet for å oppnå at lovens bestemmelser overholdes, og dermed slik at rettssikkerheten blir ivaretatt.⁹⁰

Etter straffeprosessloven er det et krav om at kjennelser som avsies skal være begrunnet, jf § 52 første ledd. Kravet om begrunnelse skal beskytte mot vilkårlige avgjørelser idet det blir fremtvunget en vurdering i forhold til lovens vilkår og at de ulike synspunkt og interesser blir avveid i den konkrete saken. Begrunnelse er også nødvendig for en overprøving av høyere rettsinstans, og mangelfulle kjennelsesgrunner vil kunne være en saksbehandlingsfeil som fører til opphevelse av kjennelsen. Kravet om begrunnelse må derfor også ses på som en sentral rettssikkerhetsgaranti. I Rt 2009 side 750 (i relasjon til dommer) er det uttrykt slik:

«Oppsummert kan men si at kravet om at dommer skal være adekvat begrunnet, skal sikre en reell og samvittighetsfull vurdering, etterprøvbarhet og en effektiv rett til overprøving.»

I Ot.prp.nr 64 (1998-1999) på side 145 er det pekt på viktigheten av rettens begrunnelse ved kjennelser om skjult tvangsmiddelbruk:

«For at (den offentlige advokatens) ankerett ikke skal bli illusorisk, må rettens begrunnelse være slik at det er mulig å etterprøve om vilkårene for tvangsmiddelet er oppfylt. Dermed kan den ikke være kortfattet. Dette er også viktig for at kontrollutvalgene skal kunne utføre en betryggende kontroll i henholdsvis saker om kommunikasjonskontroll og i saker om rikets sikkerhet».⁹¹

I saker om kommunikasjonskontroll og annen skjult tvangsmiddelbruk bør mistenktes manglende mulighet til selv å bidra til kontradiksjon, sammen med hensynet til bruk av

⁹⁰ Bruce og Haugland s.30-31

⁹¹ Ot.prp.nr.64 (1998-1999) s.145.

skyggeadvokat og kontrollutvalg for å avhjelpe dette, tilsi at domstolene generelt bør gi mer utfyllende begrunnelser enn i kjennelser på andre saksområder.⁹²

Som ledd i sin evaluering har Metodekontrollutvalget gjennomgått de senere års kjennelser om kommunikasjonskontroll ved Oslo tingrett. Undersøkelsen har vist at rettens begrunnelser gjennomgående var kortfattede, og at det til dels ble anvendt «standardformuleringer» både hva gjelder mistanken og de øvrige vilkår for tvangsmiddelbruk. Utvalget ga uttrykk for at det ikke ønsket en lovfesting av et skjerpet begrunnelseskrav i slike saker, men henviste til at kravet burde trekkes opp gjennom rettspraksis. Samtidig ble det pekt på at begrunnelsene burde være mer grundige, og at forutsetningene i forarbeidene ikke synes å ha blitt oppfylt.⁹³ Etter min oppfatning må det sies å være betenkelig at en slik forutsetning fra departementets side ikke er etablert i rettspraksis. At kjennelsene er grundige og utfyllende er som nevnt en viktig rettsikkerhetsgaranti særlig for å avhjelpe den manglende kontradiksjonsmulighet fra mistenktes side. Å overlate rettsutviklingen til domstolene når dette hittil ikke har blitt fulgt opp, synes lite betryggende. Det bør da i første rekke være lovgivers oppgave å sikre at denne rettsikkerhetsgarantien blir ivaretatt gjennom en nødvendig tilpasning av straffeprosessloven.

Kapittel 5 Andre kontrollmekanismer

5.1 Kontrollutvalgets kontroll og kontrollfunksjon

Etter straffeprosessloven § 216 h er det opprettet et kontrollutvalg som skal føre kontroll med politiets og påtalemyndighetens saker om kommunikasjonskontroll. Utvalget er et uavhengig kontrollorgan, jf kommunikasjonskontrollforskriften §18.⁹⁴

En del av politiets skjulte etterforskning blir undersøkt av et kontrollutvalg. Men ingen kontrollerer hvordan politiet og domstolene praktiserer hemmelig ransakning.

⁹² Bruce og Haugland s.130.

⁹³ NOU 2009 :15 172-173.

⁹⁴ Dette innebærer at utvalget er faglig uavhengig, men Justisdepartementet vil fortsatt være administrativt ansvarlig for utvalget. Tidligere kunne utvalget instrueres av kongen i statsråd, en instruksjonsadgang som aldri ble benyttet. Dette ble endret ved forskrift 27. september 2013 nr. 1137. At utvalget ikke lengre skal kunne instrueres av Kongen i statsråd, er i tråd med EUs persondirektiv (95/46/EF) artikkel 28 nr.1 annet punktum og rammebeslutning 2008/977/JIS om vern av personopplysninger i forbindelse med politisamarbeid og rettslig samarbeid i straffesaker artikkel 25 nr. 1 siste punktum.

Kontrollutvalget for kommunikasjonskontroll vil sjekke en større del av det norske politiets hemmelige overvåkning.

Det ble kjent at nærmere 450 personer ble utsatt for hemmelige avlytting av norsk politi (utenom PST) i 2011. Det var en liten nedgang fra året før.

Tallene kom frem i årsrapporten til Kontrollutvalget for kommunikasjonskontroll. I årsrapporten etterlyser utvalget også mer kontroll av enn en skjult metodebruk.

Kommunikasjonskontroll anses for å være svært inngripende overfor mistenkte, slik tvangsmidlene generelt oppfattes. Det er et behov alle mennesker har å kunne snakke med medmennesker om personlige ting, uten å måtte risikere at offentlige myndigheter avlytter samtalen. Svært krenkende vil tvangsmiddelet være når avlyttingen også omfatter uskyldige tredjemenn.

5.2 Riksadvokatens kontrollfunksjon

I følge forskrift om kommunikasjonskontroll §3 «Kopi av enhver begjæring og order om kommunikasjonskontroll skal sammen med rettens kjennelse og sakens underlagsdokumenter uten opphold sendes direkte til riksadvokaten.

Riksadvokaten har den overordnede ledelsen av påtalemyndigheten som helhet, og utfører som ledd i dette en rekke former for kontroll med den påtalemessige siden av skjult tvangsmiddelbruk. Dette gjøres for det første gjennom utferdigelsen av rundskriv eller retningslinjer. Sentrale instruksjoner om skjult tvangsmiddelbruk er rundskriv 27. mars 1987 del II nr. 2 Telefonavlytting i narkotikasaker-rapporteringsrutiner, med sikte på etterfølgende kontroll, retningslinjer 28 august 2005 (RA-2005-483) om forholdet mellom påtalemyndighetens beslutning om bruk av tvangsmidler og rettens avgjørelse, retningslinjer 22 juli 2005 (RA-2005-293) om bl.a forholdet mellom kommunikasjonskontroll - forskriften⁹⁵for å forhindre alvorlig kriminalitet.

5.3 Datatilsynet

Politiregisterloven skal bidra til at informasjon ikke kommer på avveier, samtidig som korrekt og kvalitetssikret informasjon skal være tilgjengelig for politiet.

⁹⁵ Forskrift 31 mars 1995 nr.281.

Loven ble innført 1. juli 2014, og Politidirektoratet har hatt nær dialog med Datatilsynet i arbeidet med den. IKT-direktør i Politidirektoratet, Cato Rindal sier at: «Det vil ta tid å få alt på plass, og vi må fortsette arbeidet med å forbedre politiets arbeid med *informasjonssikkerhet*. Flere politidistrikt ansetter i denne sammenheng egne personvernrådgivere.»

«Publikum skal kunne ha tillit til at politiet håndterer sensitiv informasjon på en god måte. Loven vil både styrke politiets arbeid med å fremme god informasjonssikkerhet, og personvernet for dem som er i kontakt med politiet, sier han.»⁹⁶

Behandlingsansvaret innebærer at de skal se til at behandlingen av opplysninger i registrene er i tråd med gjeldende regelverk for blant annet informasjonssikkerhet, *internkontroll* og bruken av registrene. Innføring av loven medfører også omfattende endringer i politiets IKT-løsninger.

Publikum har mulighet til å spørre om hva slags informasjon som er registrert om dem selv i politiets registre. Her finnes det imidlertid en rekke begrensninger og unntak. Mer informasjon om innsyn og rettigheter finnes på politiets nettsider om politiregisterloven.

Datatilsynet har ansvar for å føre *tilsyn* med all behandling av opplysninger i politiet og påtalemyndigheten (se politiregisterloven §58 og politiregisterforskriften § 42-1). Unntakene er opplysninger som behandles av Politiets sikkerhetstjeneste (PST), og politiets behandling av saker om kommunikasjonskontroll.

For hvitvaskingsregisteret har Datatilsynet kun delvis ansvar for å føre tilsyn (se politiregisterforskriften §52-14).

⁹⁶Datatilsynet.no sektor Politi-justis,(Publisert: 26.06.2014 Sist endret: 16.04.2015).

Kapittel 6 Om forholdet til menneskerettighetene

6.1 Innledning

Av straffeprosessloven § 4 følger det at lovens regler gjelder med de begrensninger som er anerkjent i folkeretten. Folkeretten er inkorporert i norsk straffeprosess. I utgangspunktet er inkorporasjon nødvendig siden norsk rett antas å bygge på det dualistiske rettssystem. Folkeretten må derfor innlemmes i norsk rett.

Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) ble vedtatt i Roma 4. november 1950. Det har fått stor betydning for rettsutviklingen på dette området at medlemsstatene opprettet en domstol med kompetanse til å avsi bindende dommer for konvensjonslandene. Gjennom Den europeiske menneskerettighetsdomstols (EMD) avgjørelser har konvensjonsbestemmelsene i EMK fått et vesentlig mer fortolket innhold enn øvrige menneskerettighetskonvensjoner. Da EMK utgjør en skranke for inngrep, er det også viktig at EMK kan anses å være den konvensjon som gir størst vern for de aktuelle rettigheter. Individets private sfære er gitt vern gjennom EMK art 8.

EMK er gjennom menneskerettsloven av 21. mai 1999 nr 30 gjort til norsk lov, og vil ved motstrid gå foran annen norsk lovgivning, jf § 3⁹⁷.

I Rt. 2014 s.1105 har Høyesterett lagt til grunn at Grunnloven §102 skal tolkes i samsvar med EMK artikkel 8.⁹⁸

I det videre behandler jeg skrankene for de aktuelle tvangsinngrep (herunder kommunikasjonskontroll), slik de er etablert i norsk lov og slik de gjelder etter EMK. Den konkrete drøftelsen om hvor langt skrankene faktisk vil være effektive, foretar jeg i det vesentlige i forhold til EMKs bestemmelser med henvisning til praksis fra EMD.

6.2 Norsk rett

Grunnloven § 102 etablerer et generelt grunnlovsværn for privatlivets fred og personlig integritet. Bestemmelsen ble endret i forbindelse med grunnlovsreformen i mai 2014 (res.14).

⁹⁷ NOU 2004 :6, kap.4; Mellom effektivitet og personvern; Politimetoder i forebyggende øyemed,s..34.

⁹⁸ Rt.2014 s.1105.

mai 2014 nr. 628) og trådte i kraft 18. mai 2014. Etter endringen lyder grunnlovsbestemmelsen slik:

«Enhver har rett til respekt for sitt privatliv og familieliv, sitt hjem og sin kommunikasjon. Husransakelse må ikke finne sted, unntatt i kriminelle tilfeller.

Statens myndigheter skal sikre et vern om den personlige integritet.»

Før grunnlovsendringen ble Grunnloven § 102 som forbød «Hus-Inkvisisjoner» med unntak av i «kriminelle Tilfælde» ansett som et begrenset utslag av retten til vern om privatliv og ga ikke noe generelt vern for privatlivets fred. Et slikt generelt vern ble i norsk rett sikret gjennom EMK artikkel 8 og SP artikkel 17 og menneskerettsloven, personopplysningsloven og ulovfestede personvernprinsipper. Grunnloven § 102 første ledd første punktum gir nå et generelt vern for privatlivets fred med konstitusjonell trinnhøyde. Det fremgår uttrykkelig at dette vernet omfatter respekt for privatliv, familieliv, hjem og kommunikasjon. Ordlyden i første ledd første punktum er tilnærmet identisk med EMK artikkel 8 nr 1.

Ved nevnte grunnlovsvedtak fikk Grunnloven flere nye viktige bestemmelser om menneskerettigheter. Forut § 102 er §§ 95, 101 og 104 viktige.

Formålet med de nye menneskerettsbestemmelsene i Grunnloven var å grunnlovsfeste tidligere eksisterende internasjonale rettsnormer. Selv om det var dette som var formålet, har de imidlertid ved å bli skrevet inn i Grunnloven fått stilling som selvstendige rettsregler med grunnlovs rang. Så lenge rettighetene bare var basert på internasjonale konvensjoner, var det de internasjonale håndhevingsorganene – Den europeiske menneskerettsdomstol, FNs menneskerettighetskomité og FNs barnekomité – som hadde hovedansvaret for å klarlegge og utvikle rettighetene. Hvordan Grunnloven skal forstås, hører derimot under norske domstoler, jf. Rt. 2015 s. 93 og Rt. 2015 s. 155. Når rettighetene nå er skrevet inn i Grunnloven, kan de derfor bli tolket uten støtte i praksis fra internasjonale håndhevingsorganer, jf. Rt. 2014 s. 1045.⁹⁹

Det generelle vernet for privatlivets fred i Grunnloven § 102 første ledd første punktum er utformet som en individuell rettighet. Om begrunnelsen for dette heter det i NOU 2009 :15

⁹⁹ Menneskerettighetens stilling etter Grunnloven, Av Jens Edvin A. Skoghøy s.195-196.

side 172-173 i Menneskerettighetsutvalgets rapport (Dokument 16 (2011–2012)) punkt 30.6.6.2 side 177:

*«En annen begrunnelse for særskilt å fremheve privatliv, familieliv, hjem og kommunikasjon er at retten til respekt for disse verdiene bør utformes som en individuell rettighet i Grunnloven. Inngrep i privatliv, familieliv, hjem og kommunikasjon vil normalt oppleves som så krenkende at det er viktig at slike inngrep vurderes nøye i lovgivningsprosessen, og at de kan prøves for domstolene dersom lovgiver har gått for langt i å tillate slike inngrep. I en viss forstand kan man si at dette utgjør kjernen i den private sfære, der den enkelte har krav på et særlig vern mot krenkelser.»*¹⁰⁰

6.3 EMK artikkel 8

6.3.1 Innledning

Den europeiske menneskerettskonvensjon artikkel 8 nr.1 gir, i likhet med Grunnloven § 102, et generelt vern av privatlivets fred. Det fremgår uttrykkelig av bestemmelsen at vernet omfatter den enkeltes privatliv, familieliv, hjem og korrespondanse. I praksis har EMD i liten grad sondret mellom de ulike rettighetene.

Retten til korrespondanse vil i stor grad også gli over i retten til privatliv. Likeledes vil vernet om privatlivet ofte være vanskelig å holde atskilt fra vernet om det private hjem.

Artikkel 8 nr. 2 angir hvilke betingelser som må være oppfylt for at offentlige myndigheter skal kunne gjøre inngrep i de rettigheter som følger av artikkel 8 nr. 1. Et inngrep må for det første ha et formål som faller inn under et av formålene som bestemmelsen angir. Videre stilles det krav om at inngrepet har hjemmel i lov (lovkravet). Endelig må inngrepet anses nødvendig i et demokratisk samfunn.

6.3.2 Inngrep

Politiets etterforskningsmetoder vil på forskjellige måter kunne gripe inn i de sider av privatlivets sfære som er vernet etter EMK artikkel 8. Aktiviteter som spaning, infiltrasjon, kommunikasjonskontroll og romavlytting, utgjør inngrep i det som kan betegnes som individets psykiske integritet. Særlig er dette tilfelle når slike metoder benyttes skjult. Åpne

¹⁰⁰ NOU 2009 :15 side 172-173.

og konfronterende metoder, herunder ransaking og visitasjon, vil også være inngrep i den fysiske integritet.¹⁰¹

Vernet etter artikkel 8 nr. 1 er sterkest når politimetoden retter seg mot det private hjem. Romavlytting og telefonavlytting faller normalt inn under EMK artikkel 8 nr. 1. Det fremgår av rettspraksis at kommunikasjonskontroll er et inngrep både i retten til privatliv og korrespondanse, jf. dommen *Klass m.fl. mot Tyskland* 6. september 1978 (sak 5029/71) og dommen *Khan mot Storbritannia* 12. mai 2000 (sak 35394/97) Det følger imidlertid av dommen *Niemietz mot Tyskland* (sak 13710/88) at vernet også gjelder utenfor det private hjem.

Metoder som griper inn i den *fysiske integritet* vil ofte være et sterk inngrep etter EMK artikkel 8 nr.1. Når inngrepet er et sterk inngrep medfører dette skjerpede krav til klart rettsgrunnlag og nødvendighet.

Retten til respekt for privatlivets fred etter EMK artikkel 8 nr. 1 innebærer ingen udelt rett for den enkelte til å ha sitt privatliv i fred, men utgjør en skranke for inngrep.

6.3.3 Krav og klart rettsgrunnlag

EMK artikkel 8 nr 2 krever ikke at det skal foreligge hjemmel i formell lov. I konvensjonspraksis har det imidlertid vist seg at annet hjemmelsgrunnlag enn formell lov vanskelig kan oppfylle øvrige deler av konvensjonens krav til hjemmel. Dette reflekteres av de sentrale dommene der vilkåret er utviklet, og gjelder saker der engelske rettsregler ikke er akseptert. Det kan her vises til *Sunday Times mot Storbritannia*, *Malone mot Storbritannia* og *Khan mot Storbritannia*. Storbritannia har som følge av dette fått på plass detaljerte lovregler om politimetoder. Samme utvikling kan også spores i andre land.

Ved domstolens prøving vil det dels være et spørsmål om hjemmelen som sådan er for vid, og dels om en i tilknytning til den konkrete anvendelse har gått lenger det som må anses som nødvendig i et demokratisk samfunn.

Av drøftelsen ovenfor fremgår at kommunikasjonskontroll er et sterkt inngrep, se under punkt 6.3.2, og det kreves derfor et klart rettsgrunnlag for inngrepet.

¹⁰¹ Prop.68 L (2015-2016) 5.2.1.s.38.

EMD vil altså vurdere om hjemmelsgrunnlaget er tilstrekkelig presist. Ved denne vurderingen vil en blant annet se hen til hvilke prosessuelle garantier som loven gir. Herunder legger EMD blant annet vekt på om det foreligger adgang til domstolskontroll.

I saken «*Roman Zakharov v. Russia*» av 4 desember 2015 (saksnr. 47143/06) fant EMD at det forelå massiv og ukontrollert telefonavlytting av russiske borgeres mobiltelefoner med hjelp av politiets SORM systemet.

Dette representerte et brudd med den europeiske menneskerettighetskonvensjonens forpliktelse til borgeres rett til *respekt for privatliv*. Det ble også konstatert konvensjonsstrid som følge av manglende adgang til domstolsprøving.

EMD presiserer; « *derfor er det viktig å ha klare og detaljerte regler om avskjæring av telefonsamtaler, særlig ettersom teknologien tilgjengelig for bruk blir stadig mer sofistikerte. Den nasjonale lovgivningen må være tilstrekkelig klar til å gi innbyggerne en tilstrekkelig indikasjon på under hvilke omstendigheter og forhold som offentlige myndigheter har fullmakt til å ty til slike tiltak* »¹⁰²

Kravet til klarhet som loven må oppfylle, vil kunne variere alt etter på hvilket rettsområde man befinner seg på. Det som gjelder telefonavlytting er det « *serious interference with private life and correspondence and must and must accordingly be based on a «law» that is particular precise*», jf. *Kruslin-dommen* pnkt 33.¹⁰³

Etter dette kan det slutes at det stilles strengere krav til den nasjonale loven ved tilfeller der grunnleggende rettssikkerhets- og personvern hensyn må stå tilbake overfor legitime formål etter EMK art 8 nr.2, for eksempel der det gjelder oppklaring av alvorlig kriminalitet.

Kommunikasjonskontroll er som nevnt forankret i lov gjennom straffeprosessloven §§ 216 a og 216 b, og legalitetskravet er derved oppfylt.

¹⁰² Se «*Roman Zakharov v. Russia*» 4 desember 2015 s.229, (se Malone, sitert ovenfor, § 67;.. *Leander v Sverige*, 26 mars 1987, § 51, Series A no 116,.. *Huvig v Frankrike* 24. april 1990, § 29, Series A no 176-B;.. *Valenzuela Contreras v Spania*, 30. juli 1998 § 46).

¹⁰³«*Kruslin mot Frankrike*».

Kommunikasjonskontrollutvalget har tidligere påpekt det utvalget oppfatter som tvilsom bruk av nødrett som hjemmelsgrunnlag for å foreta avlytting. Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) som er en del av norsk rett, fastslår i art. 8 bl.a. at inngrep krever lovhjemmel og at det er et nødvendig inngrep. Av EMD-praksis fremgår det at legalitetskravet skjerpes når det gjelder hemmelig inngrep.

6.3.4 Formål som kan legitimere inngrep

Politiets adgang til å benytte kommunikasjonskontroll som hemmelig tvangsmiddel knytter seg til å oppklare alvorlig kriminalitet som ledd i politiets etterforskning. Før fantes imidlertid ingen hjemler som ga politiet adgang til å bruke etterforskningsmetoder på et tidligere tidspunkt i hendelsesforløpet, dvs før det forelå «skjellig grunn til mistanke».

Gjennom lovendring av 17. juni 2005 nr.87 ble politiet gitt hjemmel i straffeprosessloven og politiloven til å benytte skjulte tvangsmidler for å avverge /forebygge bestemte typer alvorlig kriminalitet. Formålet med lovforslaget var, å gi politiet adgang til å gripe inn i forkant for å forhindre bestemte typer av kriminalitetsutvikling, jf straffeprosessloven § 222 d.

For å kunne gjøre inngrep i vernede interesser etter artikkel 8 nr.1, må for det første formålet med inngrepet falle inn under et av de formål som fremkommer i EMK artikkel 8 nr. 2. Relevante formål er blant annet hensynet til rikets sikkerhet («the interests of national security») og kriminalitetsbekjempelse («the prevention of disorder or crime»). Politiets inngrep for å hindre kriminalitet oppfyller utvilsomt formålskravet. Likeledes må overvåkingspolitiets aktiviteter som retter seg mot å ivareta rikets sikkerhet, anses relevant.

Det generelle inntrykk er likevel at domstolen i liten grad prøver den påberopte formålsangivelse, se eksempelvis avgjørelsen *Leander mot Sverige* 26. mars 1987 (sak 9248/81), avsnitt 49. EMD har imidlertid i noen tilfeller overprøvd formålet som staten har angitt.

Formålet med kommunikasjonskontroll er å forebygge, avverge eller etterforske alvorlig kriminalitet, jf straffeprosessloven §§ 216 a og b. Formålskravet er også ivaretatt.

6.3.5 Nødvendighetskrav

EMK artikkel 8 nr. 2 krever, i tillegg til lovkravet og kravet om at inngrepet må ivareta et bestemt formål, at inngrepet er nødvendig i et demokratisk samfunn. I dette vilkåret ligger et

krav om at inngrepet skal være forholdsmessig. Borgernes forventning om å kunne ha en privat livsførsel uten innblanding fra statens side i denne private sfære, må avveies mot statens behov for å kunne ivareta rikets sikkerhet og kriminalitetsbekjempelse gjennom inngripende etterforskningsmetoder. Det kreves ikke å måtte begrunne inngrepet med at det er uunnværlig. På den annen side kreves det mer enn at inngrepet er nyttig. Vi vil finne at balansepunktet ligger et sted imellom disse yttergrensene, se dommen *Olsson mot Sverige* (sak 10465/83) avsnitt 67. Akkurat hvor området for balansepunktet skal trekkes, vil bero på en nærmere konkret vurdering. Noen generelle utgangspunkt for vurderingen, er det likevel mulig å trekke opp.

«The margin of appreciation», eller «skjønnsmarginen» på norsk, er et sentralt trekk ved EMDs tolkning av konvensjonen. Det uttrykker at EMD gir den enkelte stat en viss skjønnsmargin ved anvendelse av konvensjonens innhold. Dette gjør at den enkelte stat i en viss utstrekning selv vil ha frihet til å kunne vurdere hva som skal anses som en nødvendig metode. Likevel må det trekkes en grense. Graden av skjønnsfrihet varierer betydelig sett hen til det konkrete tilfellet.

I den grad en politimetode slik som kommunikasjonskontroll utgjør et ledd i beskyttelsen av rikets sikkerhet eller beskyttelse mot ytre farer, vil skjønnsmarginen være vid, se dommen *Leander mot Sverige* (sak 9248/81) avsnitt 59 og *Klass m.fl. mot Tyskland* (sak 5029/71) avsnitt 48. Men også innenfor kriminalitetsbekjempelse generelt har domstolen vist tilbakeholdenhet med å overprøve statenes vurdering av hva som er nødvendig i et demokratisk samfunn. I *Silver m.fl. mot Storbritannia* (omfattende sakene 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75 og 7136/75) avsnitt 97 uttales det at statene vil:

«[...] enjoy a certain but not unlimited margin of appreciation in the matter of the imposition of restrictions, but it is for the Court to give the final ruling on whether they are compatible with the Convention [...]»

EMD stiller krav til at bruken av kommunikasjonskontroll begrunnes skikkelig.

I norsk rett er en lignende vurdering å finne i straffeprosessloven § 170 a som stiller krav om at det skal foretas en vurdering av om inngrepet anses forholdsmessig.

I forhold til kommunikasjonskontroll foreligger det et skjerpet forholdsmessighetskrav jf straffeprosessloven § 216 c, der det presiseres at tillatelse til kommunikasjonskontroll bare kan gis dersom det antas at denne vil være av «*vesentlig betydning*» for å oppklare saken.

Selv i saker som gjelder de mest inngripende metodene, som for eksempel telefonavlytting og romavlytting, viser praksis at EMD i stor grad har begrenset overprøvingen til om hjemmelen inneholder tilstrekkelige rettssikkerhetsgarantier, jf. *Klass m.fl. mot Tyskland* (sak 5029/71) avsnitt 50 referert i pkt. ovenfor.

EMDs praksis viser at de hemmelige etterforskningsmetoder som straffeprosessloven hjemler, neppe vil være i strid med EMK artikkel 8 nr. 2. I saken *Malone mot Storbritannia* (sak 8691/79) ble romavlytting i prinsippet godtatt. Og ved flere anledninger har telefonavlytting blitt godkjent som politimetode.

Nødrett er etter utvalgets oppfatning ikke slikt lovgrunnlag.¹⁰⁴

Kapittel 7 Oppsummering med noen rettspolitiske synspunkter

I fremstillingen har jeg innenfor oppgavens ramme forsøkt å belyse rettsstillingen på området kommunikasjonskontroll med hovedfokus på domstolskontrollen og ved bruk av rettskilder. Det er et rettsområde som er stadig under utvikling både som følge av lovendringer og på grunnlag av rettspraksis og avgjørelser av EMD. Vi har sett at endringene har sammenheng med endringer i kriminalitetsbildet, og det er følgelig og grunn til å se for seg at denne endringsprosessen på rettsområdet vil fortsette i tiden fremover.

Som omtalt over er kommunikasjonskontroll en etterforskningsmetode forankret og regulert i straffeprosesslovgivingen. Rettssikkerhetskravene kan inndeles i to kategorier: materielle og prosessuelle krav. Det er rettssikkerhetsmessige utfordringer som knytter seg til de prosessuelle rettssikkerhetskrav, dvs med fokus på hvordan avgjørelser i politiets arbeid med begjæring om kommunikasjonskontroll blir truffet.

I drøftelsen har jeg presentert en oversikt med analyse av hvilke hensyn som ligger til grunn for reglene som skal gi borgerne muligheter til å forutberegne sin rettsstilling og å forsvare

¹⁰⁴ Årsrapport for KK 2014, s 7.

sine rettslige interesser. Dette betegnes rettssikkerhetsgarantier og er virkemidler for å kunne nå rettssikkerhetskravene.

De to sentrale elementer i det materielle rettssikkerhetskrav er legalitetsprinsippet (at inngrepet skal ha forankring i lov) og at det settes et krav om forholdsmessighet ved inngrepet, jf straffeprosessloven § 170a.

Det som omfatter prosessuelle rettssikkerhetskrav er hvordan avgjørelser om iverksetting av kommunikasjonskontroll og andre skjulte tvangsmidler treffes, altså den saksbehandling som følger iverksettingen. Blant annet vil adgangen til kontradiksjon, rett til innsyn i saksdokumenter og rett til underretning om saken være sider ved de prosessuelle rettssikkerhetskrav. Som vi har sett, er bistand i form av en skyggeadvokat etter straffeprosessloven § 100a sentralt for å kunne oppnå disse rettssikkerhetskrav.

Andre viktige elementer ved den prosessuelle rettssikkerhet er det faktiske grunnlaget for begjæring om kommunikasjonskontroll slik det utformes i begjæringen, domstolens overprøving av denne, etterfølgende kontroll ved domstolen ved forlengelser, rapportering til Riksadvokaten med påfølgende kontroll, og senere det arbeid som utføres av Kontrollutvalget for kommunikasjonskontroll. Justis- og beredskapsdepartement utgjør også viktige elementer i den prosessuelle rettssikkerhet, jf NOU 2009:15 s.61.

Analysen av ulike justisaktørers synspunkter har synliggjort to hovedfunn knyttet til politiets arbeid med grunnlaget for iverksetting av kommunikasjonskontroll: (1) mangel på kontradiksjon i forbindelse med rettslig behandling av begjæring om kommunikasjonskontroll og (2) generelt lavt kunnskap- og kompetansenivå om politiets etterforskningsmetoder generelt, særlig ettersom teknologien tilgjengelig for bruk blir stadig mer sofistikert, jf EMDs avgjørelse «Roman Zakharov v. Russia» av 4. desember 2015.

Etter min syn er det og grunn til å rette et søkelys på ordningen med offentlig oppnevnt forsvarer i slike saker, skyggeadvokaten, jf straffeprosessloven § 100 a. Spørsmålet her er om denne ordningen i praksis fungerer godt eller tilfredsstillende.

Oppgaven til skyggeadvokaten er å ivareta mistenktes interesser i forhold til rettssikkerhet herunder muligheten til kontradiksjon. I praksis blir en slik ordning til dels en *proforma ordning*. Ordningen er etablert med gode intensjoner, men i praksis har ordningen begrensninger som vanskeliggjør at den kan fylle sitt formål.

Skyggeadvokaten har begrensede eller små muligheter å sette seg godt inn i saken for dermed ha oversikt over hva som er hensiktsmessig og viktig for saken.

For det første skal det pekes på at det på dette stadium vil være praktisk umulig at advokaten vil ha tid til å gå gjennom hele kk-materialet da dette ofte vil være omfattende og følgelig svært tidskrevende. Dette gjelder i de tilfeller der det foreligger kk-materiale før domstolskontrollen.

For det andre kan skyggeadvokaten ikke være i kontakt med sin klient. Manglende informasjon og synspunkter fra mistenktes side begrenser muligheten for å ivareta mistenktes interesser.

Skyggeadvokaten må ta valg om bruk av rettsmidler uten vite hvordan mistenkte ville stille seg til avgjørelsen, og som nevnt uten å kunne få supplerende informasjon fra mistenkte. Skyggeadvokaten kan påanke en avgjørelse som gir tillatelse til bruk av kommunikasjonskontroll. Men om han velger ikke å gjøre det, vil det fra mistenktes side i ettertid kunne sees som at hans rettigheter da ikke ble ivaretatt. Mistenkte får selv ikke innsyn i begrunnelsen, han kan heller ikke være til stede i rettsmøtet med mulighet til å ta til motmæle. Skyggeadvokatens vurderinger, anførsler og overveielser om bruk av rettsmidler blir dermed av vesentlig betydning for at mistenktes rettssikkerhet skal bli ivaretatt på en kvalitativ god måte. Svikter det på dette punkt vil dette gå ut over rettsikkerheten til mistenkte slik at ordningens formål ikke blir oppnådd.

Kildeliste :

Bøker

- Andenæs, Johs, Norsk straffeprosess, bind I, 3 utgave 2000
- Andenæs, Johs, Norsk straffeprosess, bind II, 3 utgave 2000.
- Andenæs, Johs, Norsk straffeprosess, 4 utg.v /Tor- Geir Myhrer, Oslo 2009.
- Andenæs, Johs, og Arne Fliflet, Statsforfatningen i Norge, 10 utgave, Oslo 2006 .
- Asbjørn Strandbakken , Uskyldspresumsjonen : “ In dubio pro reo”, Bergen 2003 flg.
- Bjerke, Straffeprosessloven, Kommentartutgave, bind 1. Hans Bjerke, Erik Keiserud, 3 utgave Oslo, 2001
- Bjerke, Straffeprosessloven, Kommentartutgave, bind 2. Hans Bjerke, Erik Keiserud, 3 utgave Oslo, 2001
- Bruce og Haugland, Skjulte tvangsmidler, universitetsforlaget 2014.
- Eva Smith mfl., Straffeprosessen, 2 utgave, København 2008 .
- Torstein Eckhoff og Eivind Smith, Forvaltningsrett, 9 . utgave , oslo 2010 .
- David Ronald , Rett vitenskap og fornuft, Bergen 1995.
- Dag Wiese Schartum , Rettssikkerhet og systemutvikling i offentlig forvaltning, Oslo 1993 .
- Hov, Jo, Rettegang I, Sivil-og straffeprosess, 1999
- Hov, Jo, Rettegang II, Sivil-og straffeprosess, 1999

Forarbeider

- NOU 1997:15 om etterforskningsmetoder
- NOU 2003:21
- NOU 2004:6 Mellom effektivitet og personvern
- NOU 2009:15 Skjult informasjon – åpen kontroll — Metodekontrollutvalgets evaluering av lovgivningen om politiets bruk av skjulte tvangsmidler og behandling av informasjon i straffesaker
- Ot.prp.nr.10 (1976-1977)
- Ot.prp.nr. 40 (1991-1992) Om lov om endringer I straffeprosessloven (telefonavlytting I narkotikasaker)
- Ot.prp. nr. 64 (1998-1999) Om lov om endringer I straffeprosessloven (etterforskningsmetoder m.v)

Ot.prp.nr 60 (2004-2005) Om lov om endringer I straffeprosessloven og politiloven (romavlytting og bruk av tvangsmidler for å forhindre alvorlig kriminalitet)

Innst.O.nr. 113 (2004-2005) Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer I straffeprosessloven og politiloven (romavlytting og bruk av tvangsmidler for å forhindre alvorlig kriminalitet)

Prop.68 L (2015-2016) Endringer i straffeprosessloven mv. (skjulte tvangsmidler)

Domsregister

Rt.1952 s.127.

Rt.1977 s. 1035.

Rt.1991 s. 616.

Rt.2005 s.199.

Rt.2014 s.1105.

Rt.2015.s.93.

Rt.2015.s.155.

Rt.2014 s.1045.

EMD, Leander mot Sverige 26.mars 1987 (sak9248/81).

EMD, Jasper mot Storbritannia, 16. februar 2000,(sak. 27052/95) .

EMD, Kruslin mot Frankrike, 24 april 2000, (sak. A 176-A.)

EMD, Klass m.fl.mot Tyskland 6.september 1978 (sak.5029/71).

EMD, Khan mot Storbritannia 12. Mai 2000 (sak. 35394/97).

EMD,«Roman Zakharov v.Russia» av 4 desember 2015 (sak. 47143/06) .

EMD, Niemietz mot Tyskland (sak.13710/88).

EMD, Olsson mot Sverige (sak 10465/83).

EMD,Silver m.fl. mot Storbritannia (sak 5947/72).

EMD, Malone mot Storbritannia (sak.8691/79).

Lovregistre

Almindelig borgerlig Straffelov 1902 (straffeloven)

Lov om straff 2005 (straffeloven)

Straffeprosessloven av 22 mai 1981 nr. 25 (straffeprosessloven)

Lov om domstolene av 13 august 1915 nr. 5 (domstolsloven)

Lov om politiet av 4 august 1995 nr. 53 (Politoloven)

Forskrift om kommunikasjonskontroll (kommunikasjonskontrollforskriften)

Forskrift 31 mars 1995 nr.281.

Lov-2000-04-14-31 Lov om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven).

Lov -1995-08-04-53 Lov om politiet (politiloven).

Lov-1814-05-17 Kongeriket Norges grunnlov (grunnloven)

Lov om rettsikkerhed ved forvaltningens anvendelse av tvangsindgreb og oplysningspligter (rettsikkerhedsloven) nr. 442 av 9 juni 2004.

Direktiv 95/46/ EF av 24 oktober 1995 om beskyttelse av fysiske personer i forbindelse med behandling av personopplysninger

Konvensjoner

Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK).

FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter.

Andre kilder

Årsrapport 2013 Kontrollutvalget for kommunikasjonskontroll.

Årsrapport 2014 Kontrollutvalget for kommunikasjonskontroll.

Gunnar Thomassen,

<http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/id/161604/skjulte%20etterforskningsmetoder>

Politidirektoratet «Trender som kan påvirke kriminaliteten i Norge»20.01.16.

Menneskerettighetens stilling etter Grunnloven, Av Jens Edvin A. Skoghøy

Tor-Aksel Bush, «Moderne kriminalitet- tradisjonell rettergang» i Referat fra Nordiska Juristmøtet i Stockholm 18.-19. august 2011.

Hjemmelsgrunnlag for metodebruk Stortinget.no. Dokument 7:2 (2010-2011),

Datatilsynet.no sektor Politi-justis,(Publisert: 26.06.2014 Sist endret: 16.04.2015).

<https://www.domstol.no/no/Straffesak/Sakstyper/Kommunikasjonskontroll>,(Siden ble sist oppdatert: 15.12.2015, kl. 11:38).

SOU 2007:22 .

Se Ytringsfrihetskommisjonene i NOU 1997:27.

Justis og Politidepartement, St.meld.nr.42 (2004-2005) Politiets rolle og oppgaver.

Den danske rettssikkerhetskommisjonens betenkning nr. 1428/2003 pkt. 7.1 .

Utdrag om dataavlesning i Prop. 68 L (2015–2016) Endringer i straffeprosessloven mv. (skjulte tvangsmidler) av 11.03.16.

«Advokater som gisler i telefonavlyttingssaker», Artikkel fra advokatrede.no